

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ Κ • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 152 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1997 • ΧΕΙΣΒΑΝ - ΚΙΣΛΕΒ 5758

לא תרצה
לא תנאף
לא תגנב
לא תענה
לא תחמד

אנכי ד'
לא יהיה
לא תשא
זכור את
כבוד את

Ένα θέμα αρχής

Του κ. ΧΡΥΣΑΦΗ ΙΟΡΔΑΝΟΓΛΟΥ

«Θεωρούμε ως αυταπόδεικτη την πρόταση ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι και ότι έχουν προικισθεί από τον δημιουργό τους με ορισμένα αναπαλλοτρίωτα δικαιώματα, ανάμεσα στα οποία βρίσκονται το δικαίωμα στη ζωή, την ελευθερία και την επιδίωξη της ευτυχίας».

Τόμας Τζέφερσον
Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας

ΣΤΙΣ ΜΕΣΑ ΣΕΛΙΔΕΣ ορισμένων εφημερίδων διαβάσαμε με κατάπληξη ότι στην τελετή των εγκαινίων της έκθεσης των θησαυρών του Αγίου Όρους δεν προσκλήθηκε κανένας εκπρόσωπος άλλων θρησκειών και δογμάτων¹.

Στη σφαίρα των συμβόλων, αυτή η εσχεμμένη παράλειψη διαμορφώνει μιαν εικόνα μεγίστης ασχημίας:

Η Ελληνική Πολιτεία προβάλλει ως αποπειρούμενη να οικειοποιηθεί την πολυσύνθετη παράδοση του Βυζαντινού πολιτισμού και να την εντάξει στο απλουστευτικό καλούπι της «μιας, μοναδικής και αδιάκοπτης Ελληνορθόδοξης συνέχειας» στα πλαίσια της οποίας κανείς «παρείσακτος» δεν χωράει. Στο όνομα αυτής της βαθύτατα μισαλλόδοξης σύλληψης, η Ελληνική Παιδεία είναι διατεθειμένη να αποκλείσει, για μιαν ακόμη φορά, όλους τους Έλληνες πολίτες που συμβαίνει να μην είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι και να μεταχειρισθεί συμπατριώτες μας με σάρκα και οστά σαν πολίτες δεύτερης κατηγορίας.

Επισήμως δεν δόθηκε καμιά εξήγηση για την παράλειψη αυτή. Υπάρχουν όμως διασταυρωμένες ανεπίσημες πληροφορίες που οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η δικαιολογία της παράλειψης ήταν χειρότερη και από την ίδια την πράξη της παράλειψης. Σύμφωνα με τις πληροφορίες αυτές, οι εκπρόσωποι των μοναστηρίων του

Αγίου Όρους αξίωσαν τον αποκλεισμό του ραββίνου της Εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης από την τελετή των εγκαινίων της έκθεσης. Οι εκπρόσωποι της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας και του Ελληνικού Κράτους, γνωρίζοντας ότι ο αποκλεισμός ειδικά του ραββίνου, ειδικώς στην πόλη της Θεσσαλονίκης, θα προκαλούσε διεθνές σκάνδαλο, προσφέρθηκαν να βρουν μια «λύση». Η «λύση» στην οποία κατέληξαν ήταν να αποκλείσουν όλες τις άλλες θρησκείες και δόγματα από την τελετή των εγκαινίων, εκτός φυσικά από την Ορθόδοξη Εκκλησία. Φαίνεται ότι πίστευαν πως ο γενικευμένος αποκλεισμός θα «κουνούλωνε» το θέμα χωρίς να προκαλέσει ιδιαίτερη αίσθηση. Οι πληροφορίες αυτές έχουν δημοσιευθεί στον τύπο και δεν έχουν διαψευσθεί². Δικαιούμαστε λοιπόν να συμπεράνουμε ότι οι φήμες δεν απέχουν πολύ από την αλήθεια. Αν οι πληροφορίες αυτές αληθεύουν, τότε η δημοσιότητα που δόθηκε στο θέμα είναι δυσανάλογα μικρή σε σχέση με τη σοβαρότητά του.

Υπενθυμίζω ότι η Εβραϊκή κοινότητα υπάρχει στη Θεσσαλονίκη εδώ και τουλάχιστον 500 χρόνια. Η Εβραϊκή κοινότητα έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην ιστορική διαδρομή και στη διαμόρφωση της γοητευτικής και περίπλοκης πολιτιστικής ταυτότητας μιας γοητευτικής και περίπλοκης πολιτείας. Τέλος, θα θυμίσω ότι η κοινότητα δολοφονήθηκε, σχεδόν στο σύνολό της, στους θαλάμους αερίων των Ναζιστικών στρα-

Συνέχεια στη σελ. 26

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: Γλυπτό στο οποίο αναπαρίστανται οι Δέκα Εντολές

Προσφώνηση της Αυτού Παναγιότητος
του Οικουμενικού Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαίου
κατά την επίσκεψή Του στο Holocaust Memorial Museum
(Μουσείο Ολοκαυτώματος) στην Ουάσιγκτον D.C.

Στις 20 Οκτωβρίου 1997

Στους αγαπημένους μου εν Θεώ αδελφές και αδελφούς

Στους φίλους μου και σε όλους όσοι επιζητούν την αγάπη του Θεού

Είθε ο Θεός να μας ενσπλαχυνθεί. Είθε να είναι αιωνία η μνήμη εκείνων που απεβίωσαν στο Ολοκαύτωμα.

Είμαι συγκινημένος που σας απευθύνω σήμερα το λόγο έχοντας πλήρη συνείδηση, μετά την περιήγησή μου, αυτού του μεγάλου μουσείου του ανθρώπινου πόνου και του ανθρώπινου θριάμβου. Η Ταπεινότητά μου είναι συγκινημένη λόγω του ιδιόμορφου επιτεύγματος που αντιπροσωπεύει το μνημείο αυτό στο πνεύμα της αλήθειας και στην ένταση του ανθρώπινου πόνου που μάστιξε αυτόν τον αιώνα.

Την ημέρα αυτή σας απευθύνω τον λόγο με ανάμικτα συναισθήματα, χαρούμενος που είμαι εδώ μαζί σας για να δρέψω τους καρπούς των προσπαθειών εκείνων των Εβραίων και εκείνων των Ορθοδό-

ξων Χριστιανών που εργάστηκαν ακούραστα για την κατανόηση μεταξύ των οίκων μας που μια κοινή διαλογική συζήτηση θα μπορούσε να οδηγήσει σε αμοιβαίο σεβασμό και αγάπη. Είμαι επίσης βαθύτατα συγκινημένος, θλιμμένος απ' ό,τι είδα και από την εμπειρία που είχα εδώ σήμερα. Είδα το πρόσωπο του κακού, ενός κακού που στιγματίζω με βαθύτατη θλίψη. Εν τούτοις σήμερα είδα αυτό το ειδικό κακό μεταμορφωμένο, διαφυλαγμένο με τη δύναμη της αγάπης και της μνήμης. Ο χώρος αυτός μας οδηγεί στην απόφαση να διαβεβαιώσουμε όλο το ανθρώπινο είδος ότι ο απροσμέτρητος, ο απερίγραπτος τρόμος της Γενοκτονίας ποτέ

ξανά δεν θα εισχωρήσει στη σφαίρα των ανθρώπινων πράξεων.

Στις αναταραστές του χώρου αυτού βλέπουμε στιγμαία εδώ τον τρόπο που υπέστησαν στα ανείπωτα τρία βάθρα τους οι ζωντανές εικόνες του Θεού - άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Ακόμη και η προσπάθεια να ατενίσουμε το βάθος αυτού του ανθρώπινου μαρτυρίου είναι μεγάλη για να την αντέξουμε. Όμως πρέπει να προσπαθήσουμε. Πρέπει να καταλάβουμε ότι μια τέτοια έμφυτη ρολή προς την αμαρτία στις ανθρώπινες πράξεις προκλήθηκε από μια καθαίρεση του ανθρώπινου πνεύματος. Στον χώρο αυτό δεν μπορούμε παρά να αντιληφθούμε ότι Εβραίοι και Χρι-

στιανοί φέρουν ιδιαίτερη ευθύνη ως προς το να δώσουν ελπίδα και να εγγυηθούν ότι αυτό το τρομερό κακό δεν πρέπει ποτέ ξανά να ριζώσει στην ανθρώπινη ψυχή.

Ως Εβραίοι και Χριστιανοί έχουμε ιδιαίτερη ευθύνη να διατηρήσουμε την κοινή μνήμη του Ολοκαυτώματος αυτού καθώς και των άλλων που πρέπει να αποφεύγονται. Η ιστορία μας στο σύνολό της μαστίσθηκε από τόσες θλιβερές περιπτώσεις φόβου και μίσους και παρόταυτα είναι, εδώ κι εκεί, πλούσια σε πολυάριθμα παραδείγματα της αγάπης του Μεγαλοδύναμου για μας ως άτομα και ως λαούς. Αν τα πράγματα δεν ήταν έτσι η αλληλεγγύη που γνωρίζουμε ότι ήταν κληρονομιά μας, τα κακά αποτελέσματα της οποίας βλέπουμε εδώ, δεν θα μπορούσε τώρα να μετατραπεί σε εικόνα αγάπης και αδελφικής ενότητας.

Η ιστορία της επιβίωσης της Yolanda Willis και η ιστορία του αοίδιμου αδελφού μας εν κυρίω αρχιεπισκόπου Ζακύνθου Χρυσόστομου, ο οποίος όταν οι γερμανικές αρχές τον εξανάγκασαν να καταγράψει τους Εβραίους του νησιού έγραψε μόνο ένα όνομα - το δικό του, και πολλές άλλες ιστορίες στην κατεχόμενη Ελλάδα, είναι πραγματικά μαθήματα αγάπης. Είναι εικόνες της αλήθειας του Χριστού που ειπώθηκε με θάρρος στις καταχθόνιες εξουσίες και δυνάμεις αυτού του κόσμου (προς Εφεσίους 6:12).

Σ' αυτό το καθαγιασμένο μνημείο του Ολοκαυτώματος η μοναδική εικόνα των δεινών του αιώνα μας μετετράπη σε όργανο πνευματικής αναγέννησης. Με τη μεταμέλεια του ανθρώπινου είδους για τα πλέον τρομερά εγκλήματα αρχίζουμε να βρισκόμαστε τον δρόμο προς την αγάπη για τον πλησίον που τόσο πολύ μας έχει διαφύγει από τις συλλογικές μας ιστορίες. Αυτό είναι το υψηλότερο επίτευγμα αυτού του μεγάλου μουσείου. Στο,

σύμφωνα με τη δομή του Μουσείου, ξαναζωντανεύουμε τον αναμνήσεων του μαύρου ναδιρ της ανθρωπίνης αχρειότητας, το έθνος αυτό διεφύλαξε με ευλάβεια έναν χώρο μνήμης για ένα κακό που ο θλιβερός του απόηχος αντήχησε σε πολλές εποχές και τόπους στον αιώνα που φεύγει. Δημιουργώντας αυτόν το χώρο μνήμης και πλαισιώνοντας αυτή την εικόνα του κακού ως αντίθεση της ανθρωπιάς, το Μουσείο Ολοκαυτώματος των Ηνωμένων Πολιτειών αυτόματα δημιούργησε μια εικόνα ανθρωπίνης ελπίδας. Το Μουσείο επιβεβαίωσε τη διατήρηση της ανθρωπίνης μνήμης, ότι ποτέ δεν θα ξεχάσει τις σκοτεινές της στιγμές έτσι ώστε το ανθρώπινο πνεύμα να μπορεί πάντα να μάχεται για την πραγμάτωση των υψηλότερων προσδοκιών της.

Ο ταπεινός μου εαυτός αισθάνθηκε συντετριμμένος από την εμπερία αυτού του καθαγιασμένου μνημείου ακριβώς όπως όταν επισκέφθηκα το Yad Vashem στο Ισραήλ. Σέβομαι το ρόλο του Ισραήλ ως εγγυητού της ύπαρξης του εβραϊκού λαού.

Από τη στιγμή που το κάθε άτομο έχει πλασθεί κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση του Θεού (Γένεση 1:27), οι δράστες του κακού και το καλό, οι θύτες και τα θύματα, υπαρχουμε εδώ για να αντιδιαστέλλουμε τη διαφορά μεταξύ υπακοής στο θέλημα του Θεού και παράβασης των εντολών αγάπης που εμφανίζονται από Εκείνον στις καρδιές μας.

Η τρομακτική αδιαφορία τόσων ανθρώπων καθώς οι γείτονές τους απήγοντο μακριά έναντι στη θέλησή τους αποτελεί ένα αγκάθι στο πλευρό της ανθρωπότητας, είναι η διαρκής αδυναμία της στη σχέση της με το Θεό. Η πικρή αλήθεια για τόσους Χριστιανούς της τρομερής εκείνης εποχής ήταν ότι δεν μπόρεσαν να συνδέσουν το μήνυμα της πίστης τους με τις εγκόσμιες πρά-

ξεις τους. Στάθηκαν ανίκανοι να διακηρύξουν την πίστη τους μέσα από τις πράξεις τους (Γάκωβος 2:18).

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο επιδιώκει να υπενθυμίσει στα πνευματικά του τέκνα και σε όλους όσους καθομιολογούν αγάπη προς το Θεό ότι ποτέ δεν υπήρξε μεγαλύτερη ανάγκη για τους θρησκείας ανθρώπους να βγουν στον κόσμο και να γίνουν μάρτυρες για τους αληθινούς καρπούς του Πνεύματος, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται η Αγάπη, η Χαρά και η Ειρήνη (προς Γαλάτες 5:22).

Ευθαρσώς διακηρύσσουμε σε όλους, στα δικά μας πνευματικά τέκνα, αδελφούς και αδελφές, σ' ολοκληρωτή την οικουμενική ότι η σιωπή με το πρόσωπο της αδικίας, η σιωπή στη σκιά του αβυσσίου μαρτυρίου, η σιωπή στα σκοτάδια της πικρής νύχτας του 'Αουσβιτς ποτέ ξανά δεν θα επιτραπεί να υπάρξει. Η αληθινή χριστιανική πίστη οφείλει να είναι έκδηλη σε κάθε πιστό λαό, οποιασδήποτε πίστης. Διότι υποχρέωσή του είναι η διατήρηση της ανθρωπίνης ζωής με κάθε θυσία ακόμη και με τη θυσία της ίδιας του ζωής. Πολλοί λένε ότι αυτό προϋποθέτει ένα επίπεδο πίστης που είναι αδύνατο να επιτύχουμε. Αλλά είμαστε πλάσματα που κατεχόμαστε από αυτογνωσία. Έχουμε τη γνώση μιας διαφοράς μεταξύ καλού και κακού. Θα λάβουμε χαρά από τον Κύριο στην επιθυμία μας να εκτελέσουμε το θέλημά Του.

Οι διασωθέντες από τα πυρά του κακού στη γη Εβραίοι και άλλοι ξεπέρασαν το πικρό δέλεαρ του φόβου και της απιστίας, της ιδιότητας και του μίσους. Ξεπέρασαν το κακό με το καλό (προς Ρωμαίους 12:21).

Όλοι όσοι απεβίωσαν στο Ολοκαύτωμα είναι μάρτυρες, μαρτυρίες που δείχνουν σ' εμάς το δρόμο για την αγάπη του Θεού.

Αιώνια τους η μνήμη.

Η βιομηχανία της εξόντωσης

Από την αποβάθρα «εκφόρτωσης»
μέχρι το θάλαμο αερίων.
Η εξόντωση των Ευρωπαίων Εβραίων

Μεταφραστής: Ανδρέας Χριστινίδης.

Ανώτ. Πανεπιστημιακός Σύμβουλος του Πανεπιστημίου
του Γκίσεν της Γερμανίας - Ινστιτούτο Πολιτικής Επιστήμης

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ.

Τα κείμενα που ακολουθούν είναι αποσπάσματα από το βιβλίο του Raul Hilberg «**Η εξόντωση των Ευρωπαίων Εβραίων**» (*Die Vernichtung der europäischen Juden*, Frankfurt/Main, Fischer), μεταφρασμένα από την αναθεωρημένη και συμπληρωμένη γερμανική έκδοση του 1990.

Ο αναγνώστης των κειμένων αντιλαμβάνεται, πως η λέξη «Ολοκαύτωμα» δεν εκφράζει μόνον έναν τεράστιο αριθμό δολοφονηθέντων από το γερμανικό ναζισμό Εβραίων, αλλά και την πιο αποτρόπαιη διαδικασία γενοκτονίας στην παγκόσμια ιστορία.

Τη μετάφραση αφιερώνω στη Θεσσαλονίκη, εφέτος «τιμής ένεκεν» Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης και άλλοτε, κυρίως λόγω της εκεί παρουσίας των Εβραίων, πραγματική και κοινωνικά πλουραλιστική, πολιτισμική πρωτεύουσα των Βαλκανίων.

Η διαδικασία της εξόντωσης ήταν ένας συνδυασμός ακριβώς υπολογισμένης σωματικής βίας και ψυχολογικής χειραγώγησης. Κάθε βήμα, από την αποβάθρα «εκφόρτωσης» μέχρι τους θαλάμους αερίων, κατευθυνόταν από τους φρουρούς με διαδοχικές ακριβείς διαταγές. Απε-

ριόριστη απειλή βίας έκανε στα θύματα φανερό, ότι δεν θα γινόταν ανεκτή οποιαδήποτε ενεργή αντίσταση ή και απλή ανυπακοή. Με παραπλανητικές αναζοινώσεις γινόταν ταυτόχρονα μια προσπάθεια κατευνασμού του φόβου τους μπροστά στο νέο και ξενίζον περιβάλλον. Αν και αυτό το σύστημα δεν ήταν σε θέση να αποτρέψει ολοσχερώς βλάβες και διαταραχές, τελειοποιήθηκε εντονότερος τόσο πολύ, ώστε ένας γιατρός των Ες - Ες μπορούσε δικαιολογημένα να λέει, πως λειτουργούσε σαν να επρόκειτο για τη «διαδικασία βιομηχανικής παραγωγής».

Το πρώτο βήμα σ' αυτήν την με ακρίβεια προσχεδιασμένη διαδικασία ήταν η γνωστοποίηση στο στρατόπεδο της επικείμενης αφίξης ενός «φορτίου». Ακολουθούσε η διαταγή προς τους φρουρούς και τους κρατούμενους, που θα συμμετείχαν στη διαδικασία της εξόντωσης, να βρίσκονται σε κατάσταση ετοιμότητας. Ο καθένας γνώριζε, τι θα συνέβαινε και τι θα έπρεπε να κάνει. Από τη στιγμή που άνοιγαν οι πόρτες ενός τρένου, έμελλε στους επιβάτες του να ζήσουν, εκτός από μερικές εξαιρέσεις, περίπου δύο ώρες ακόμα.

Οι Εβραίοι που έφθαναν εκεί, δεν μπορούσαν να φαντασθούν, πως θα βρεθούν σ' ένα στρατόπεδο του θανάτου. Αποθούσαν φήμες και υπαινιγμούς που έρχονταν στ' αυτά τους. Αντές τις προειδοποιήσεις δεν τις λάβαιναν σοβαρά υπόψη τους, γιατί φαινόταν να είναι πολύ ελλειπείς, πολύ ανακριβείς και πολύ αναξιόπιστες.

Όταν τον Μάιο του 1942 έπρεπε μια ομάδα κρατουμένων να κάνει μια πορεία από τη Ζόλκιβκα στο σιδηροδρομικό σταθμό του Κράσινατσφ (απ' όπου ένα τρένο

θα τους μετέφερε στο Σόμπιμπορ), Πολωνοί, κάτοικοι της περιοχής, φώναζαν στους διερχόμενους: «Εβραίοι, θα σας κάψουν!». Ένας απ' αυτούς τους κρατούμενους, ο οποίος επέζησε, θυμάται: «Εμείς δεν συνειδητοποιήσαμε, τι σήμαιναν αυτές οι λέξεις. Είχαμε ακούσει κάτι για το στρατόπεδο του θανάτου στο Μπέλζεκ, αλλά δεν το πιστεύαμε». Ένας Βιεννέζος γιατρός, άνθρωπος με μεγάλη πείρα από τη ζωή, που βρισκόταν σ' ένα βαγόνι μεταφοράς ζώων, θυμάται, πως κάποιος άλλος κρατούμενος είδε σ' ένα σιδηροδρομικό σταθμό μια πιναξίδα και φώναξε: «'Αουσβιτς!». Στο λιγιστό φως του χαράματος διέκρινε ο γιατρός τη μισοσκότεινη εικόνα «ενός τεράστιου στρατοπέδου» και άκουσε σφυρίγματα και διαταγές. «Δεν ξέραμε, τι σήμαιναν όλα αυτά», θυμάται αργότερα. Το βράδυ προσπάθησε να πληροφορηθεί, πού είχαν στείλει έναν φίλο του. Κάποιος από τους παλιούς κρατούμενους του είπε πως «εκεί» θα μπορούσε να τον δει. Ερώτησε: «Πού;». Ένα χέρι του έδειξε την καμινάδα, εντούτοις ο καινούργιος κρατούμενος δεν μπόρεσε και πάλι να εννοήσει αυτή τη χειρονομία, μέχρις ότου «ορθά - κοφτά» του είπαν την αλήθεια. Ένας άλλος, από την Ολλανδία καταγόμενος γιατρός, αναφέρει: «Αρνιόμουν... να αποδεχτώ τη σκέψη της εξόντωσης των Εβραίων με δηλητηριώδη αέρια, αν και δεν μπορώ βέβαια να πω, ότι δεν είχα ακούσει προηγουμένως τίποτα. Ήδη το 1942 είχαν έλθει στ' αυτιά μου φήμες για την εξόντωση Πολωνών Εβραίων με αέρια... Όμως δεν είχε ακούσει κανένας τίποτα το συγκεκριμένο για το πότε έγιναν αυτές οι ανθρωποκτονίες με δηλητηριώδη αέρια, και είναι βέβαιο, πως κανένας δεν εγνώριζε, ότι αμέσως μετά την άφιξη τους εξοντώνονταν άνθρωποι σε θαλάμους αερίων».

Η μεγάλη πλειονότητα των εκτοπισμένων δεν ήταν ικανή να καταλάβει την κατάσταση στην οποία βρισκόταν, εφόσον δεν εγνώριζε ακόμα ούτε τις λεπτομέρειες των ενεργειών της εξόντωσης ούτε το «πότε» και το «πώς». Εάν κάποιος ήξερε ή διαισθανόταν κάτι, δεν ήταν κατά κανόνα σε θέση να αναζητήσει μια διέξοδο. Κατά τη διάρκεια μιας μεταφοράς κρατούμενων από την Βαρσοβία στην Τρεμπλίνκα τον Αύγουστο του 1942 άκουσε ένας νεαρός εκτοπιζόμενος τις λέξεις: «Εβραίοι, χαθήκαμε!». Οι ηλικιωμένοι άνδρες στο βαγόνι άρχισαν να λένε τις επιθανάτιες προσευχές. Ένας άλλος νεαρός άνδρας είδε μετά την αποβίβαση από το τραίνο στην Τρεμπλίνκα βουνά από ρούχα και είπε στη γυναίκα του: «Αυτό είναι το τέλος!». Η επίγνωση οδηγούσε ευκολότερα σε μοιρολατρία παρά σε απόπειρες απόδρασης ή αντίστασης [...].

Οι αποβάθρες στο Μπέλζεκ, το Σόμπιμπορ και την Τρεμπλίνκα ήταν πολύ μικρές για την «εκφόρτωση» μεγάλων συρμών. Γι' αυτό το λόγο στάθμευαν τα βαγόνια προσωρινά σε φρουρούμενες θέσεις και κάθε φορά

άδειαζαν ταυτόχρονα λίγα από αυτά. Τους Εβραίους που έφθαναν, υποδέχονταν στην αποβάθρα του Μπέλζεκ με μουσική και τραγούδια μιας ορχήστρας, που την αποτελούσαν δέκα κρατούμενοι... Η αποβάθρα του 'Αουσβιτς βρισκόταν ανάμεσα στο παλιό στρατόπεδο και το Μπιρκενάου. Εκείνοι που οδηγούνταν στον πρώτο θαλάμο αερίων, «διοχετεύονταν» μέσα από την πύλη. Όταν λειτουργούσε πια και το Μπιρκενάου, πορεύονταν μαζικές φάλαγγες κρατούμενων αρκετές εκατοντάδες μέτρα μέσα από έναν διάδρομο σε ένα από τα κρεματόρια. Η αποκλίνουσα σιδηροδρομική γραμμή, που οδηγούσε στο Μπιρκενάου, ήταν έτοιμη την άνοιξη του 1944. Στην καινούργια αποβάθρα γινόταν η «εκφόρτωση» των σιδηροδρόμων σε μικρή απόσταση από τους θαλάμους αερίων. Τα από ζωντανούς και νεκρούς εκκενωθέντα βαγόνια τα έφεραν κατόπιν σε μια ειδική εγκατάσταση απολύμανσης. Μια ζεστή ημέρα, όταν κάποιος φορτοεξαφορτωτής άνοιξε ένα βαγόνι, ένωσε μια φρικτή έκπληξη: Ένα καταμυρσιμένο πτώμα έπεσε επάνω του. Το βαγόνι ήταν γεμάτο με νεκρούς, γιατί το προσωπικό του στρατοπέδου είχε ξεχάσει να το «εξαφορτώσει».

Μετά την «εκφόρτωση» ακολουθούσε μια διπλή διαλογή. Ηλικιωμένοι, άρρωστοι, μερικές φορές και μικρά παιδιά, διαχωρίζονταν από τους άλλους ήδη επάνω στην αποβάθρα. Στο Μπέλζεκ υποχρέωναν τους αρρώστους να πέσουν μπρούμυτα μπροστά σ' ένα λάκκο και τους πυροβολούσαν αμέσως. Στο Σόμπιμπορ, όπου οι ηλικιωμένοι και τα παιδιά φορτώνονταν σε καμιόνια, δοκίμαζαν κάπου - κάπου οι φρουροί να πετάξουν τα μωρά από κάποια απόσταση επάνω στην επιφάνεια της «εκφόρτωσης». Στην Τρεμπλίνκα οδηγούσαν εκείνους, που δεν μπορούσαν πια να περπατήσουν, σ' ένα λάκκο κοντά στην περιοχή του ιατρείου και τους πυροβολούσαν. Οι ηλικιωμένοι και οι άρρωστοι μεταφέρονταν με καμιόνια από την πρώτη αποβάθρα του 'Αουσβιτς στους θαλάμους αερίων.

Εκτός αυτού στα στρατόπεδα επέλεξαν και γερά άτομα, που ήταν ικανά προς εργασία. Στα στρατόπεδα του μη προσαρτημένου τμήματος της Πολωνίας και στο Κούλμχοφ χρειάζονταν λιγότερους εργάτες. Ανάμεσα στα άτομα, που επελέγησαν για εργασία, βρισκονταν μόνον ελάχιστες γυναίκες. Όταν σε μια δίκη, μετά τον πόλεμο, ένας άνδρας των Ες - Ες ρωτήθηκε για τα παιδιά απάντησε: «Στην Τρεμπλίνκα ήταν αδύνατο να σωθούν παιδιά». Στο 'Αουσβιτς υπήρχε μεγαλύτερη ανάγκη εργατικών δυνάμεων, και οι γιατροί των Ες - Ες (Μένγκελε, Κένιγ, Τίλο και Κλάιν) διάλεξαν ικανούς προς εργασία Εβραίους για τα εργοστάσια που λειτουργούσαν μέσα στο στρατόπεδο. Η επιλογή δεν γινόταν βέβαια με ιδιαίτερη προσοχή. Τα θύματα σύρονταν μπροστά στο γιατρό, ο οποίος αποφάσιζε αμέσως, δίνοντας τη διαταγή για μια από τις δύο κατευθύνσεις: «Δεξιά!» σήμαινε

‘Αουσβιτς και εργασία, «αριστερά!» σήμαινε Μπιρζενάου.

‘Ανδρες και γυναίκες έπρεπε να γυμνωθούν χωριστά σε παράγκες. Προκαλείτο η εντύπωση, πως τα ρούχα θα ξανάδίνονταν μετά το «ντους». Στο Σόμπιμπορ ένας στρατιώτης των Ες - Ες με άσπρη ποδιά έδινε ακριβείς οδηγίες, με ποιο τρόπο έπρεπε τα ρούχα να τοποθετηθούν με τάξη, και ευκαιρικά μιλούσε για ένα εβραϊκό κράτος, που οι εκτοπισμένοι θα ίδρυναν δήθεν στην Ουκρανία. Στο Κούλμχοφ έλεγαν στους κρατούμενους, πως επρόκειτο να εργασθούν στη Γερμανία. Παρόμοιους λόγους έβγαζε ένας επιλεγμένος άνδρας των Ες - Ες και στο Μπέλζεκ. Και στα τρία στρατόπεδα υπήρχαν ιδιαίτερες θυρίδες για την παράδοση των πολυτίμων αντικειμένων... Στο Σόμπιμπορ ομάδες πενήντα έως εκατό ανθρώπων, με ένα στρατιώτη των Ες - Ες μπροστά και τέσσερις έως πέντε Ουκρανούς στο τέλος της φάλαγγας, εσύρονταν μέσα από το «σωλήνα» (Schlauch*). Στο Μπέλζεκ χτυπούσαν με μαστίγια και υποκόπανους τις γυναίκες που κραύγαζαν.

[(* Schlauch: σωλήνας, λαστιχένιος σωλήνας. Αυτή ήταν στο «αργκό» - λεξιλόγιο των στρατοπέδων εξόντωσης η ονομασία του διαδρόμου, που συνδέει το αποδυτήριο με το θάλαμο αερίων. Είχε σχήμα S, και ήταν πλάτους ενάμισι έως δύο μέτρων. Τον περιέβαλλε ένα ψηλό αγκαθωτό συρματόπλεγμα, καλυμμένο με κισσό. Τα γυμνά θύματα «διοχετεύονταν» μέσα από το «σωλήνα» στο θάλαμο των αερίων].

Στην Τρεμπλίνκα όμως δεν εξελίσσονταν όλα με ιδιαί-

τερη τάξη. Ο Χες [διοικητής του στρατοπέδου στο ‘Αουσβιτς] ήταν της γνώμης, ότι στην Τρεμπλίνκα τα θύματα ήξεραν σχεδόν πάντοτε, πως οδηγούνταν στο θάνατο. Ορισμένες φορές μπορούσαν να δουν βονιά από εν μέρει αποσυντεθημένα πτώματα. Μερικοί πάθαιναν νευρική κατάρρευση και διαδοχικά γελούσαν και έλλαιγαν...

«Η εκτόπιση», έργο της Σαρλότ Μπουρέσοθα, εμπνευσμένο από τους διωγμούς των Εβραίων

Το χειμώνα του 1942/1943 μπορούσε να συμβεί κι αυτό: Γυμνοί και ανυπόδητοι άνθρωποι έπρεπε ώρες ολόκληρες να περιμένουν στο υπαίθρο, μέχρις ότου έλθει η σειρά τους. Μπορούσαν τότε να ακούν τις κραυγές εκείνων, που τους είχαν πει στο θάλαμο αερίων πριν απ' αυτούς.

Η διαδικασία των ‘Αουσβιτς εξελίχθηκε βαθμιαία. Τον Απρίλιο του 1942 Σλοβακκοί Εβραίοι εξοντώθηκαν με αέρια στο Κρεματοριο Ι, προφανώς τελειώς ντυμένοι. Αργότερα κρατούμενοι από το γειτονικό Σόσνοβιτς διατάχθηκαν να γδυθούν στο προαύλιο. Μετά την απότομη διαταγή να γδυθούν, χωρίς να γίνει διαχωρισμός των δυο φύλων, οι άνδρες μπροστά στις γυναίκες και οι γυναίκες

μπροστά στους άνδρες, προκλήθηκε στα θύματα διατασία και αναταραχή. Κατόπιν τούτου οι στρατιώτες των Ες - Ες έσπρωξαν βλαστημώντας τους γιμνούς άνδρες, τις γιμνές γυναίκες και τα παιδιά στο θάλαμο αερίων. Στην τρίτη φάση, από τα μέσα του 1942, οι λαιδοργίες υποχώρησαν μπροστά στην ενγένεια. Ο Αουσιμαγιερ, ο Γκράμπνερ και ο Χέσλερ άρχιζαν τώρα με παρακλισητικούς λόγους. Έλεγαν στα θύματα, πως έπρεπε να γδυθούν και να κάνουν ντους, και ότι θα έπρεπε να βιαστούν, γιατί διαφορετικά θα χρίσανε η σούπα, που θα τους προσφερόταν μετά. Για μεγαλύτερη ασφάλεια ορίστηκε να γίνεται η εξόντωση στους θαλάμους των

αερίων είτε πριν από τα ξημερώματα, όταν οι κρατούμενοι κοιμόντουσαν ακόμα, είτε κατά τις βραδινές ώρες, μετά την έναρξη της νυχτερινής απαγόρευσης εξόδου των κρατούμενων από τους θαλάμους τους.

Τέτοιες μορφής παραπλανητικά μέτρα αποτελούσαν στο Μπλοκένου τον κανόνα. Αυτό δεν ήταν πάντοτε τόσο απλό και γενικά πραγματοποιήσιμο, γιατί τουλάχιστον μερικοί από τους εκτοπιζόμενους είχαν δει στο σιδηροδρομικό σταθμό, μέσα από το διερχόμενο τρένο, τον πινακίδα «'Αουσβιτς» και μερικοί άλλοι είχαν δει τις φλόγες που εκτινάσσονταν από τις καμινάδες ή είχαν νιώσει την ιδιάζουσα, αφηιστική οσμή των καρεματορίων. Οι περισσότεροι απ' αυτούς, όπως μια ομάδα από τη Θεσσαλονίκη, «διοχετεύονταν» γρήγορα στα αποδυτήρια και λάβαιναν την οδηγία, να κρεμούν τα ρούχα τους στα τσιγκέλια και να θυμούνται καλά τον αριθμό τους, ενώ ταυτόχρονα τους υπόσχονταν ένα γεύμα μετά το ντους και εργασία μετά το φαγητό. Οι ανυποψίαστοι 'Ελληνες Εβραίοι άρπαζαν σαπούνη και πετσέτα και έσπευδαν προς τους θαλάμους αερίων. Τίποτα δεν επιτρέπεται να διαταράξει αυτή την ασφαλή διαδικασία. Έναν Εβραίο κρατούμενο, που αποκάλυψε στους νεοαφθόνους τι τους περίμενε, τον έκαψαν ζωντανό [...].

Μια φορά έγινε ένα αρχετέ μεγάλο επεισόδιο μπροστά σ' έναν θάλαμο αερίων του 'Αουσβιτς: Μια ομάδα κρατούμενων, που είχε φθάσει από το Μπέλσεν, εξεγέρθηκε. Αυτό διαδραματίστηκε, όταν τα δύο τρίτα των αφιχθέντων είχαν ήδη στιβαχθεί στο θάλαμο των αερίων. Οι υπόλοιποι, που βρίσκονταν ακόμα στα αποδυτήρια, υποψιάστηκαν τι συνέβαινε. Όταν τρεις ή τέσσερις άνδρες των Ες - Ες ήλθαν μέσα, για να τους πιάσουν να βιαστούν στο γδύσιμο, άρχισε η συμπλοκή. Ξηλώσαν τα ηλεκτρικά καλώδια, κατέβαλαν τους άνδρες των Ες - Ες, τον έναν απ' αυτούς τον μαχαίρωσαν. Τους αρόπλισαν όλους. Ενώ μέσα στο αποδυτήριο επικρατούσε απόλυτο σκοτάδι, άρχισε μια άγρια ανταλλαγή πυροβολισμών ανάμεσα στους φρουρούς, που βρίσκονταν στην πόρτα της εξόδου, και τους κρατούμενους, που ήταν μέσα. Όταν έφθασε ο Χες στο χώρο της συμπλοκής διάταξε να κλείσουν τις πόρτες. Πέρασε έτσι μισή ώρα. Μετά μπήκε ο Χες, συνοδευόμενος από φρουρούς, στο αποδυτήριο, φώτισε τους κρατούμενους με έναν προβολέα και τους ανάγκασε να στριμωχτούν όλοι μαζί σε μια γωνιά. Από εκεί μεταφέρονταν, ο καθένας χωριστά, σε έναν άλλο χώρο και τουφεκίζονταν.

[Γι' αυτή την ένοπλη σύγκρουση στο 'Αουσβιτς υπάρχει εδώ μια ενδιαφέρουσα υποσημείωση του Χίλμπεργκ, στην οποία αναφέρει, ότι η παραπάνω περιγραφή στηρίζεται σε μαρτυρία του ίδιου του Χες, με ημερομηνία 14 Μαρτίου 1946, και παραπέμπει στον Εβραίο κρατούμενο Μίλερ, που περιγράφει εκτενέστερα αυτό το συμβάν: «Ο Μίλερ (Filip Müller, Eyewitness Auschwitz, New York

1979, S. 83 - 89) το αποδίδει στη σαγηνευτική ακτινοβολία μιας εξαιρετικά όμορφης Εβραίας, που απέσπασε την προσοχή δύο ανδρών των Ες - Ες. Εκτύπησε τον ένα μ' ένα παπούτσι, του πήρε το πιστόλι και μ' αυτό σκότωσε το δεύτερο (τον Σίλινγκερ). Ο Πολωνός κρατούμενος Ταντέους Μπορόβσκι (Tadeusz Borowski, The Death of Schlillinger, This Way to the Gas, Penguin, 1976, S. 143 - 146), εξιστορεί το περιστατικό με τη μορφή μιας αφήγησης. Σύμφωνα μ' αυτή την εκδοχή η γυνή γυναίκα άρπαξε μια χούφτα χαλίκια, τα εκσφενδόνισε εναντίον του Σίλινγκερ και τον πυροβόλησε με το ίδιο του το πιστόλι. Όταν ο θανάσιμα τραυματισμένος άνδρας των Ες - Ες μεταφερόταν σ' ένα αυτοκίνητο, έλεγε αγχωμαχώντας από τους πόνους: «Θεέ μου, τι έχω κάνει, για να πρέπει να υποφέρω έτσι;»].

[...] Στο 'Αουσβιτς δοκίμαζαν τα θύματα ό,τι ήταν δυνατό, για να αποφύγουν το θάνατο. Προσπαθούσαν να κρυφτούν. Μερικές φορές κατέφευγαν σε παρακάλια. Ένα δεκαεννιάχρονο κορίτσι παρακαλούσε τον Χέσλερ, διοικητή του στρατοπέδου γυναικών στο 'Αουσβιτς να την λυπηθεί. Η απάντησή του ήταν: «Αρχετέ έζησες. Έλα, μικρή μου, έλα!». Οι κρατούμενοι, που επρόκειτο να εξοντωθούν, υφίσταντο γυμνοί και κυνηγημένοι τα κτυπήματα των μαστιγίων από τη διπλή σειρά των κάπων και των φρουρών, φορτώνονταν σε καμιόνια και μεταφέρονταν στους θαλάμους αερίων ή σε άλλους χώρους του θανάτου. Πριν από τα Χριστούγεννα του 1944 κλείστηκαν 2.000 Εβραίες στο Μπλοκ 25, το οποίο είχε προγραμματισθεί για 500 κρατούμενους. Εκεί έμειναν κλεισμένες δέκα ημέρες. Από ένα άνοιγμα της πόρτας τα μέλη του πυροσβεστικού σταθμού έβαζαν μέσα ένα καζάνι με σούπα. Μετά την παρέλευση των δέκα ημερών ήταν οι επτακόσιες νεκρές. Οι υπόλοιπες εξοντώθηκαν με άερα[...].

Όταν τα θύματα έμπαιναν, το ένα μετά το άλλο, στο θάλαμο αερίων, διαπίστωναν, ότι τα δήθεν ντους δεν λειτουργούσαν. Έξω κλεινόταν ο γενικός διακόπτης, για να μην υπάρχει φωτισμός, και ξεπροβάλλε ένα αυτοκίνητο με ερυθρό σταυρό, που μετέφερε το «Τσυκλόν» (Zyklon B: εμπορική ονομασία μιας μορφής υδροκυανίνου). Ένας στρατιώτης των Ες - Ες, που έφερε μια αντιασφίξιγόνο μάσκα με ένα ειδικό φίλτρο, άνοιγε το γάλλιο κάλυμμα ενός μικρού φωταγωγού, που τον έφραζε ένα σιδερένιο κιγκλίδωμα, και άδειαζε το ένα μετά το άλλο τα δοχεία με το «Τσυκλόν» στο θάλαμο αερίων. Αν και η προκαλούσα το θάνατο δόση ανερχόταν σ' ένα χιλιοστόγραμμα για ένα κιλό του ανθρωπίνου σώματος και κατά κανόνα επενεργούσε με μεγάλη ταχύτητα, μπορούσε η υγρασία να μειώσει την ταχύτητα της εξάπλωσης του δηλητηριώδους αερίου. Ο ανθυπολοχαγός των Ες - Ες Γκράμπερ, ο πολιτικά υπεύθυνος αξιωματικός του στρατοπέδου, περίμενε με το χρονόμετρο στο χέρι. Όταν

ήδη τα πρώτα σφαιρίδια του δηλητηρίου εξαμιζόνταν στο δάπεδο του θαλάμου, άρχιζαν οι κραυγές των θυμάτων. Στην αγωνιώδη προσπάθεια φυγής από το ανερχόμενο αέριο έριχναν οι δυνατότεροι τους πιο αδύναμους κάτω και στέζονταν επάνω στα σώματα αυτών που είχαν πέσει προσπαθώντας να φτάσουν μη δηλητηριασμένα ακόμα στρώματα αέρος και έτσι να παρατείνουν λίγο τη ζωή τους. Ο αγώνας με το θάνατο διαρκούσε περίπου δύο λεπτά. Μετά έπαιναν οι κραυγές, και αυτοί που πέθαιναν έπεφταν ο ένας επάνω στον άλλο. Εντός δεκαπέντε (κάποτε και πέντε) λεπτών ήταν όλοι μέσα στο θάλαμο των αερίων νεκροί. Στη συνέχεια άφηναν το αέριο να διαφύγει, και μετά από μισή ώρα ανοιγόταν η πόρτα. Τα πτώματα σχηματίζαν ψηλούς σωρούς, μερικά σε στάση καθισμένων ή μισοκαθισμένου σώματος, τα παιδιά και οι ηλικιωμένοι άνθρωποι κάτω - κάτω. Στο σημείο, στο οποίο έπεφτε το δηλητήριο, υπήρχε ένας κενός χώρος που σχηματιζόταν, όταν τα θύματα απομακρύνονταν από εκεί. Στην πόρτα ήταν κολλημένα τα πτώματα των ανθρώπων που σε έσχατη αγωνία είχαν προσπαθήσει να αποδράσουν. Τα πρώτα ήταν ροδόχρομα και παρουσίαζαν πράσινες κηλίδες. Σε ορισμένα ήταν αφρισμένα τα χείλη, και άλλων αιμορραγούσαν οι μύτες. Μερικά από αυτά ήταν λερωμένα με περιτώματα και ούρα. Σε μερικές γαστροσπασμένες γυναίκες είχε επέλθει ο τοκετός. Τα ειδικά συνεργεία (Sonderkommandos), αποτελούμενα από Εβραίους κρατούμενους που έφεραν αντιασφυξιογόνες μάσκες, τραβούσαν έξω τα πτώματα που βρισκόνταν κοντά στην πόρτα, για να ανοίξουν έτσι έναν διάδρομο. Μετά τα κατάρρεχαν, ενώ ταυτόχρονα ξέπλεναν τα υπολείμματα του δηλητηρίου που είχαν μείνει ανάμεσά τους[...].

[...] Στις 11 Μαΐου του 1944

εργάζονταν 217 άνδρες στα ειδικά συνεργεία των χρεματορίων, στις 30 Αυγούστου του ίδιου έτους ήταν αυτοί 878... Η θεωρητικά δυνατή ημερήσια αποδοτικότητα των τεσσάρων χρεματορίων του Μπιρκενάου ήταν 4.400 πτώματα, αλλά στην πράξη ήταν αυτή πάντοτε μικρότερη... Τον Μάιο και τον Ιούνιο εξοντώνονταν 10.000 Εβραίοι την ημέρα. Όταν στο δεύτερο δεκαπενθήμερο

του Αυγούστου ήλθαν και τα «φορτία» από το Λοτς, οι αριθμοί έγιναν πιθανόν ακόμα μεγαλύτεροι. Ο ειδικός για την εξαφάνιση των πτωμάτων στο Άουσβιτς, ο ανθυπασιιστής των Ες - Ες Μολ., ο οποίος περιγράφεται ως ένας άνδρας με ανεξάντλητη σαδιστική ενεργητικότητα, προέβλεψε αυτήν την εξέλιξη και διέταξε να ανοίξουν οκτώ ή εννέα λάζκους μήκους 35 μέτρων, πλάτους επτά και βάθους σχεδόν δύο μέτρων. Το ανθρώπινο λίπος το μάζευαν από τους λάζκους σε δοχεία και το έχναν πάλι στις φλόγες για να επιταχύνουν τη διαδικασία. Επιζησαντες αναφέρουν, πως μερικές φορές πέτα-

Χαρακτικό έργο της Βάσως Κατράκη για την καταστροφή του Διστόμου

γαν ζωντανά παιδιά μέσα σ' αυτή τη φλογισμένη κόλαση. Τα αποσυντηρημένα υπολείμματα που εξαφανίσαν με φλογοβόλα... Η κατασκευή αυτών των λάσκων αποδείχτηκε ως η οικονομικότερη και ως πιο αποτελεσματική μέθοδος για την εξαφάνιση των πτωμάτων. Τον Αύγουστο του 1944, όταν ορισμένες ημέρες έληξε να

καούν περισσότερα από 10.000 πτώματα, δεν δημιουργήθηκαν πια αδιέξοδα.

Πολύ γρήγορα δεν υπήρχε πια κανένα όριο για τη διαδικασία της εξόντωσης. Αν και το σύστημα ήταν απλό,

χρειάστηκε να περάσουν χρόνια, έως ότου, μετά από συνεχείς πειραματισμούς, δημιουργήθηκε μια τελειοποιημένη τεχνική. Στην πραγματικότητα χρειάστηκε να περάσουν χιλιετηρίδες στην πορεία της εξέλιξης του Δυτικού Κόσμου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ:

Σ' αυτά τα κείμενα περιγράφονται μερικές από τις πιο αποτρόπαιες εκφάνσεις της εξόντωσης. Δεν είναι όμως οι μόνες. Πολλές εκατοντάδες χιλιάδες Εβραίων δεν δολοφονήθηκαν με δηλητηριώδη αέρια. Τουφεκίστηκαν στα στρατόπεδα εξόντωσης, αλλά και στο ύπαιθρο από τα κινητά κομάντος των Ες - Ες, κυρίως στην ανατολική Πολωνία και τα κατεχόμενα εδάφη της Σοβιετικής Ένωσης, ή πέθαναν από τις επιδημίες, την πείνα, το κρύο και τις άλλες κακουχίες στα αποκλεισμένα και φρουρούμενα γκέτο, καθώς και στις «πορείες θανάτου» κατά την τελευταία φάση του πολέμου.

Σύμφωνα με τους ιδιαίτερα συγκρατημένους στατιστικούς υπολογισμούς του Χίλμπεργκ ο συνολικός αριθμός των θυμάτων είναι τουλάχιστον 5.100.000: Στα στρατόπεδα εξόντωσης: 3.000.000, τουφεκισμένοι στο ύπαιθρο: 1.300.000, νεκροί στα αποκλεισμένα γκέτο: 800.000. Σε άλλους στατιστικούς υπολογισμούς, που σε καμιά περίπτωση δεν μπορούν να θεωρηθούν ως ατεκμηρίωτοι, ο αριθμός των θυμάτων εγγίζει και ίσως υπερβαίνει τα 6 εκατομμύρια. Οι δολοφονημένοι Εβραίοι της Ελλάδας (μη συμπεριλαμβανομένης της Δωδεκανήσου) ανέρχονται κατά τον Χίλμπεργκ στις 60.000.

Αυτή η μεγάλη καταστροφή των Εβραίων (Shoah) αποτελεί και την

απώλεια ενός από τους σημαντικότερους και δημιουργικότερους παράγοντες του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Ο καθηγητής Ράουλ Χίλμπεργκ γεννήθηκε στη Βιέννη το 1926, ζει από το 1939 στην Αμερική και διδάσκει Πολιτική Επιστήμη στο Πανεπιστήμιο του Βέροντ. Έχει αφιερώσει όλη του τη ζωή στην ιστορική έρευνα του Ολοκαυτώματος. Το βιβλίο του «Η εξόντωση των Ευρωπαίων Εβραίων» αποτελείται από 1350 σελίδες, με στατιστικούς πίνακες, χάρτες και 4341 υποσημειώσεις, που τεκμηριώνουν (συνά με μαρτυρίες προερχόμενες από τους ίδιους τους δράστες) σχεδόν κάθε φράση. Τα παραπάνω κείμενα αποσπάστηκαν από τις σελίδες 1034 έως 1046. Συνιστούν συνολικά λιγότερες από 7 σελίδες του βιβλίου.

Δράστες της γενοκτονίας δεν ήταν μόνον η ναζιστική ηγεσία, τα Ες - Ες, ο στρατός, η αστυνομία και οι άθλιοι γιατροί των στρατοπέδων εξόντωσης. Μια τεράστια γραφειοκρατία στις διοικητικές κρατικές υπηρεσίες, στις διευθύνσεις δημοσίων οργανισμών (π.χ. των σιδηροδρόμων) και ιδιωτικών επιχειρήσεων έλαβε μέρος στο σχεδιασμό και την εκτέλεση του αποτρόπαιου έργου. Ο Χίλμπεργκ περιγράφει, όσο είναι αυτό δυνατό, το μαρτύριο των θυμάτων. Παρουσιάζει όμως ακόμα την ηθική εξαθλίωση και χυδαιότητα των δημίων και των εντολέων τους, αλλά και τη

μονότονη ρουτίνα των γραφειοκρατών και γραφιάδων, που με σχολαστική συστηματικότητα επιδίδονταν στην κατάσχεση, καταγραφή και αξιοποίηση εβραϊκών περιουσιακών στοιχείων, τον υπολογισμό και την είσπραξη των εξόδων μεταφοράς των θυμάτων στα στρατόπεδα του θανάτου, την εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης των κρατουμένων, τη συγκέντρωση και αξιολόγηση του χρυσού και τα ξεριζωμένα δόντια των θυμάτων, την καταγραφή της ποσότητας και την «αξιοποίηση» των κομμένων μαλλιών Εβραίων γυναικών...

Μια από τις αφορμές για τη μετάφραση αυτών των κειμένων αποτελεί η ελληνική έκδοση του βιβλίου του ηθικά εξαθλιωμένου αντισημίτη, φουνταμενταλιστή, τέως απολογητή του σταλινισμού και τώρα του χιτλερισμού, Ροζέ Γκαροντύ, που αμφισβητεί τη γενοκτονία των Εβραίων από το ναζισμό.

Οι Εβραίοι δεν ήταν βέβαια τα μόνα, αλλά τα πρώτα και κύρια θύματα της ναζιστικής βίας. Έκφραση όμως του αντισημιτισμού, που υπάρχει και στη χώρα μας, είναι το ότι οι εκπρόσωποί του (και δεν εννοώ τους ελάχιστους νεοναζίδες) ή αμφισβητούν τελείως τη γενοκτονία ή προσπαθούν να μειώσουν τουλάχιστον την ηθική σημασία της και την αριθμητική έκτασή της.

Άποψη της Λήμνου

Μια φωτογραφία πάνω στα νερά

Για τους Εβραίους της Λήμνου

Της κας ΜΑΡΙΑΣ ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΔΟΥ - ΠΟΘΟΥ

«Κάτω από το μαύρο φεγγαρι μια χρυσή...»
Lorca

- Γιατί ο Αλβέρτος φορούσε παλτό Ιούλιο μήνα;
- Γιατί ο Αλβέρτος έπρεπε να φύγει αμέσως μ' εκείνο το παλιό πολεμικό καράβι;
- Γιατί ο Αλβέρτος κρατούσε ένα μπουγαλάκι ρούχα στο χέρι;
- Γιατί ο Αλβέρτος έκλαιγε, καθώς έστριβε τη γωνιά του χωματόδρομου;
- Γιατί μας κοίταξε με τόσο πόνο, καθώς τραβούσε αμίλητος για το λιμάνι;
- Πού πήγαινε με τη μικρή του αδελφή;
- Ποιος ήταν ο Αλβέρτος;
'Ηταν ένα εβραιόπουλο.
Παίζαμε μαζί. Ερχόταν με τ' άλλα παιδιά της γειτονιάς και παίζαμε μαζί.
Μα άφησε το παιχνίδι στη μέση, γιατί έπρεπε, λέει, να

φύγει αμέσως.

Πού πήγαινε, όμως;

Κανείς δε μας έδωσε απάντηση.

Στέκομαι στην άκρη του δρόμου και προσπαθώ να καταλάβω από πού κατεβαίνουν αυτά τα νερά... Παράζει- νο. Ολόκληρος χειμάρρος. Μα δεν έβρεξε. Τοντα τα νερά θαρρείς και αναβλύζουν μέσα από τη γη. Από τα εγkata της γης.

'Η μήπως ήταν από πάντα εκεί ο ποταμός κι εγώ δεν τον είχα προσέξει;

Μα είναι καλοκαίρι. Ιούλιος μήνας. Πώς είναι δυνα- τόν να πλημμυρίζουν τα ποτάμια!

Κι εγώ πρέπει να περάσω το δρόμο. Να φτάσω στη γωνιά.

Μπαίνω μέσα στο νερό. Μον' έρχεται σχεδόν ως το γόνατο. Αριστερά είναι το σπίτι της Γεωργίας και δεξιά

το φαράδιχο. Να μπορούσα τουλάχιστον να δω κάποιον. Να τον ρωτήσω για τα νερά. Δε φαίνεται ψυχή.

Όμως, ξαφνικά, βλέπω κάτι να επιπλέει πάνω στο νερό. Κάτι σαν έναμπογαλάκι. Κι ούτε απορώ που δε βουλιάζει.

Η ροή του ποταμού το φέρνει προς εμένα. Λίγο ακόμα και το φτάνω. Απλώνω τα χέρια. Παράξενο. Δεν έχει βραχεί. Το παίρνω γρήγορα. Και προσπαθώ να βγω από το νερό. Να το ανοίξω. Η περιέργειά μου είναι τόσο μεγάλη! Μάλλον, δεν είναι περιέργεια, αλλά μια παράξενη διαίσθηση. Κάτι υπάρχει μέσα εκεί. Κάτι πολύ σπουδαίο.

Κάθομαι στο σκαλοπάτι του Ελισαίου και το ανοίγω με αδημονία.

Τι να δω!

Η φωτογραφία του Αλβέρτου. Ο Αλβέρτος με τη μικρή του αδελφή.

Περιέργο! Αυτό περίμενα να δω. Όπως τη μέρα που έφευγε. Φορά το παλτό του. Και τα μάτια του είναι λυπημένα.

Αισθάνομαι μια αγαλλίαση. Λοιπόν, ζει. Μπορεί και να ζει. Αυτό είναι ένα σημάδι.

Αφήνω τα άλλα πράγματα, ή, μάλλον, ούτε προσέχω τι άλλο υπάρχει μέσα στο δέμα, και σηκώνομαι να φύγω. Το νερό έχει τραβηχτεί. Ο δρόμος είναι βρεμένος, βέβαια. Χωματόδρομος. Αυτός που βγάζει προς το λιμάνι. Κι ένα φως πράσινο γαλάζιο πορτοκαλί ατλώνεται με μια εξίσαια διαφάνεια.

Κάνω να τραβήξω κατά χει, να δω αν έφινγε το καράβι. Όμως, ποιο καράβι; Πάνε τόσα χρόνια! Απορώ. Η φωτογραφία πώς σώθηκε; Κι εγώ; Πώς βρέθηκα εδώ; Αφού ο πόλεμος τέλειωσε. Αυτό το ξέρω καλά. Τούτο το μπέρεμα μέσα μου γίνεται μια φοβερή αγωνία. Και το σπίτι μου είναι υδάτινο. Μια υδάτινη διαφάνεια. Μα πώς βρέθηκε στο δρόμο μου; Κάτι δεν καταλαβαίνω. Οι τοίχοι του σπιτιού μου είναι υδάτινοι. Μπορώ να διακρίνω το πρόσωπό μου μέσα από στρώματα διαφανή, που με γοητεύουν. Μα ποια σχέση έχει το σπίτι μου με τον πόλεμο; Κι ούτε ξέρω πια αν ο πόλεμος τέλειωσε. Κρατώ στα χέρια μου τη φωτογραφία που είναι ένα τεκμήριο σπουδαίο. Όμως, για ποιο πράγμα;

Αυτή η αγωνία είναι ένα παράξενο οδυνηρό «χάσι-μο» μέσα μου.

Και ξυπνώ.

Είναι κάποιες στιγμές στη ζωή μας, κάποιες παράξενες μικρές στιγμές, που μας ακολουθούν ακοίμητες, κομμάτια σπασμένα ενός περιστατικού που χάθηκε και που το κοιβαλάμε απειλητικό και μεγεθυμένο.

Καθόμουν στα σκαλοπάτια του Ελισαίου, μαζί με άλλα παιδιά, εκείνο το μεσημέρι του καλοκαιριού, όταν είδαμε τον Αλβέρτο, με τη μητέρα του και τη μικρή του αδελφή, να προχωρούν στο χωματόδρομο για το λιμάνι.

Θα έφευγαν, λέει, μ' ένα καράβι που τους περίμενε εκεί που είχε έρθει μόνο και μόνο για να τους πάρει. Αλλά κανείς δεν ήξερε για πού.

Η μητέρα του και η αδελφή του προχώρησαν, έστριψαν τη γωνία. Όμως ο Αλβέρτος έμεινε λίγες στιγμές, ακριβώς εκεί, λίγο πριν στρίψει τη γωνία. Εκεί σήκωσε το χέρι του να μας χαιρετήσει.

Πλησιάσαμε κοντά του. Φορούσε ένα μαύρο βαρύ παλτό. Και ήταν μεσημέρι. Και ήταν Ιούλιος.

Στο ένα του χέρι κρατούσε ένα μικρό μπογαλάκι, τόσο δα, όσο μπορεί να σηκώσει ένα παιδί, και με το άλλο του χέρι μας χαιρετούσε ακόμα.

Τα μάτια του ήταν λυπημένα. Τα μάτια του ήταν γεμάτα δάκρυα. Και δε μίλησε.

Κατέβασε το χέρι, σαν μικρή λαβωμένη φτερούγα. Και έφυγε. Έστριψε τη γωνία του δρόμου. Χάθηκε.

Δε μάθαμε ποτέ πια. Ποτέ κανείς.

Έμεινε ο χωματόδρομος άδειος.

Ήταν πολύ δυνατό το φως εκείνου του μεσημεριού. Κι όποτε σκέφτομαι τον Αλβέρτο, μια αίσθηση θαμπωτική από άσπρο κάνει το περιστατικό ανάλαφρο, θαρρείς, σαν να αιωρείται λίγο πιο πάνω από την πραγματικότητά του, μέσα σε μια λύπη ονείρου.

Ύστερα, χρόνια πολλά μετά, όταν διαβάζαμε για τα χωματόδρα και για τους θαλάμους των αερίων, όταν μάς μιλούσαν για τα στρατόπεδα εκείνα του θανάτου, πάντα στη σκέψη μου ερχόταν αυτή η εικόνα του μεσημεριού. Το χέρι του παιδιού, που μας χαιρετούσε, και τα λυπημένα μάτια, που δε γνώριζαν τότε ακόμα τη μοίρα που τους περίμενε.

Όλη αυτή την εμπειρία την κατοπινή την έζησα σε σχέση πάντα με το περιστατικό εκείνο, που δεν ήταν παρά ένα μικρό σπασμένο κομμάτι της θύμησης και που το κουβάλησα μέσα στο χρόνο. Μέσα σε κείνη την παρόληλο, όπου εγώ υπήρχα έξω από το χρόνο. Μέσα στα θρήνηκα του παιδικού εαυτού μου.

Κάστρο Λήμνου, 28 Ιουνίου, 1983

[Από το βιβλίο της κας Μ. Λαμπταδαρίδου - Πόθον Νύχτες του Φεγγαριού (Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1984). Για τους Εβραίους της Λήμνου που χάθηκαν στο Ολοκαύτωμα δεν υπάρχει κανένα στοιχείο. Το Κεντρικό Ισραηλτικό Συμβούλιο Ελλάδος ζήτησε την βοήθεια της κας Μ. Λαμπταδαρίδου - Πόθον αλλά κι εκείνη διατηρεί αμυδρές αναμνήσεις]

Οι Εβραίοι των Σερρών

Είναι γνωστή η προσπάθεια που καταβάλλει το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος για τη συγκέντρωση στοιχείων για τις εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδος των οποίων τα μέλη εξοντώθηκαν κατά το Ολοκαύτωμα με συνέπεια οι κοινότητες αυτές να μη λειτουργήσουν μεταπολεμικά.

Ως συμβολή στην προσπάθεια αυτή ο κ.

Τάσος Καραναστάσης - του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών του Α.Π.Θ. - μας σημειώνει από τη μελέτη του «Ένας νεομάρτυρας στις Σέρρες του β' μισού του 15ου αιώνα. Ο άγιος Ιωάννης ο Σερραίος και η ακολουθία του ποίημα του Μεγάλου Ρήτορος Μανουήλ Κορινθίου» [**Βυζαντινά** 16 (1991)] την υποσημείωση 71 η οποία αναφέρεται στην **Ισραηλιτική Κοινότητα Σερρών:**

71. Βλ. Str. Dimitrov - R. Stojkov, ό.π. (σημ. 63), σ. 286 πβ P.S. Nasturel - N. Beldiceanu, ό.π. (σημ. 60), σ. 280 σημ. 66, όπου τα ίδια στοιχεία σε έγγραφο του 1513, καθώς και Σπ. Ασδραχάς, ό.π. (σημ. 63), σ. 178. Την εποχή αυτή έχουν προστεθεί στον πληθυσμό των Σερρών και καταγράφονται στο ίδιο κατάστιχο 56 οικογένειες Εβραίων και 3 άγιοι Εβραίοι, δηλ. περίπου 280 άτομα, πρόσφυγες από την Ισπανία και τη Σικελία· βλ. R.S., ό.π. Παλαιότερη, όσο γνωρίζω, μνεία της ομάδας αυτής γίνεται στον βακουφναμέ της μονής Βατοπεδίου που χρονολογείται στα τέλη Ραμαζάν 900 (15 - 25 Ιουνίου 1495): «Τα εν αυτάς τας Σέρρας κατά την υπό το όνομα «Γιαουτιλέρ χαβλισή» (αυλή των Εβραίων) γνωστήν θέσιν κείμενα εξ δομάτια»· βλ. τη μετάφραση στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας, *Βιβλίου Πρωτοκόλλου εγγραφών* Β' 1928, Νοέμ. 1928 - Ιαν. 1929, σ.47. Για την τοπογραφία της περιοχής βλ. Ν.Ζ. Νικολάου, ό.π. (σημ. 30), σ. 34 και πίν. IV, όπου σχέδιο του τμήματος των Σερρών όπου βρισκόταν η «αυλή των Εβραίων» (εβραϊκή συνοικία «Σαράντα οντάδες»)· πβ. και Ν.Ζ. Νικολάου, Η Εβραϊκή παρουσία στις Σέρρες, *Χρονικά*. Όργανο του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου της Ελλάδος, τεύχ. 82 (Δεκέμβριος 1985) 15 - 19. Στα κατάστιχα των ετών 1454/55 και 1478/79 δεν καταγράφονται Εβραίοι στις Σέρρες, θα πρέπει όμως ένας αριθμός από αυτούς να ζούσε εκεί από τα βυζαντινά χρόνια. Οι Εβραίοι αυτοί, που ήταν Ρωμανιώτες, είναι γνωστό από οθωμανικές πηγές ότι με διαταγή του Μεχμέτ Β' εκπατρίστηκαν υποχρεωτικά και εγκαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη αμέσως μετά την Άλωση, συγκεκριμένα στο διάστημα μεταξύ 1453 και 1455, μαζί με ομοεθνείς τους από άλλες πόλεις της Βαλκανικής· βλ. H.W. Lowry, From Lesser Wars, ό.π. (σημ. 66), σ. 325, A. Galanté, *Les Synagogues d' Istanbul*, Κωνσταντινούπολη 1937, σ. 7, 10

(η συναγωγή των Σερρών αναφέρεται ανάμεσα σ' εξεινές των Ρωμανιωτών Εβραίων της Πόλης που χαρακτηρίζονται «sürgünlü», δηλ. μεταφερόμενοι υποχρεωτικά, και αντιδιαστέλλονται προς τους Ισπανοεβραίους που χαρακτηρίζονται «kendi gelen», δηλ. αυτοί που ηθύν από μόνοι τους), U. Heyd, The Jewish Communities of Istanbul in the Seventeenth Century, *Oriens* 6 (1953) 300, 306, κ.ά. Πβ. τεμηρωμένη συζήτηση του θέματος της παρουσίας και της τύχης των Εβραίων της Θεσσαλονίκης αυτά τα χρόνια από τον H.W. Lowry, Portrait, ό.π. (σημ. 62), σ. 261 - 264 και ο ίδιος, From Lesser Wars, ό.π. σ. 333 - 338.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:
ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:
Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΝΙΣΗΜ ΜΑΪΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:
Σουρμελή 2 • 104 39 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 88 39 951-3
E-mail: hkhis@netor.gr
Internet site: <http://www0.netor.gr/diafora/jews/kis.htm>

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Πολιτικά Θέματα ΕΠΕ, Υψηλάντων 25 Αθήνα, τηλ.: 72 18 421

Διανέμεται δωρεάν

Ο Γιαουντί Ντοκτόρ Εφέντης

Μια ανάμνηση από τη ζωή της Πόλης στον 19ο αιώνα
από τον αρχιτέκτονα Πάνο Νικολή Τζελέπη (1894 - 1976)

Ο Πάνος Νικολή Τζελέπης, γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1894, παρακολούθησε μαθήματα στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών στην Αθήνα το 1915 και σπούδασε αρχιτεκτονική στην Ecole Speciale d' Architecture στο Παρίσι. Στον Μεσοπόλεμο, εργάζεται ως αρχιτέκτονας στην Αθήνα και το έργο του αποτελεί μια από τις πιο φωτισμένες και ποιητικές μορφές της σύγχρονης αρχιτεκτονικής. Το 1945 εκπατριάζεται αναγκαστικά στο Παρίσι όπου εργάζεται εκεί ως το 1956 οπότε επιστρέφει στην Ελλάδα. Εκτός από το πλούσιο και πρωτοποριακό αρχιτεκτονικό του έργο, ο Π.Ν.Τ. δημοσίευσε το γνωστό «L' Architecture populaire en Grece», Παρίσι 1952, μια ποιητική συλλογή, και δύο βιβλία με αναμνήσεις του απ' την ζωή της Πόλης στα τελευταία χρόνια των σουλτάνων. («Ένας Νταής» και «Στον καιρό των σουλτάνων», Αθήνα 1965). Από το δεύτερο, αναδημοσιεύεται το κείμενο που

ακολουθεί και που αφορά έναν Εβραίο γιατρό της Πόλης.

Η γνώση και η άσκηση της ιατρικής από τους Εβραίους, ιδιαίτερα τους σεφαραδείμ, αποτελούσε - θα μπορούσε να πει κανείς - βασική σπουδή, κάθε μορφωμένος Εβραίος του Μεσαίωνα πέρα από την γνώση των ιερών κειμένων και του Ταλμούδ, ήξερε αστρονομία, μουσική, ποίηση, μαθηματικά και ιατρική - φαρμακολογία. Ακριβώς το σύνολο αυτών των γνώσεων, προσέδιδε στους ιουδαίους του μεσαίωνα την εικόνα του «ολοκληρωμένου ανθρώπου» ενός *homo universalis* που μάταια προσπάθησε να φτάσει η δυτική Αναγέννηση, εγκλωβισμένη στον πλατωνισμό και τον Καρτέσιο.

Ο «Γιαουντί Ντοκτόρ Εφέντη» αποτελεί μια τυπική περίπτωση που χωρίς να είναι από τους γνωστούς Ραββί, εν τούτοις κατέχει άριστα τη γνώση μιας πατροπαράδοτης ιατρικής, με ενσωματωμένη πείρα αιώνων, (που ξαναανακαλύπτεται από

τον Hannemann, τον πατέρα της ομοιοπαθητικής ιατρικής τετρακόσια χρόνια μετά τους Άραβες γιατρούς και ιουδαίους ιδρυτές της ιατρικής σχολής του Μονπελιέ και συνεχιστές του έργου του Γαληνού και του Ιπποκράτη). Πρόκειται σαφώς για Εβραίο από τους σεφαραδείμ, (βλ. την φράση που λέει στο κείμενο: «πονεί μπάσι, προξο ιλάτς, γίνει ερμόζο»).

Η αφήγηση του Τζελέπη αποπνέει ανθρωπιά, γαλήνη και εκφράζει όλο το κλίμα της ειρηνικής τότε συμβίωσης όλων των εθνών και των φυλών στην Pax Othomana, που χάθηκε στον παραλογισμό της σύγχρονης κοινωνίας: η εικόνα του Εβραίου γιατρού, νομίζω ότι είναι από τις πιο τυπικές εικόνες Εβραίων της εποχής εκείνης, του ολοκληρωμένου ανθρώπου, αλληλέγγυου στους συνανθρώπους του, που παρέχει την γνώση του μέσα σε κλίμα ανατολίτικης ηρεμίας και άλλης φιλοσοφίας της ζωής.

Γεώργιος Μ. Σαρηγιάννης

... Στον καιρό των σουλτάνων...

Χρονικά της Πόλης Ιστορίες του Νταή - Σταβρή

Στα χρόνια εκείνα ο καθημερινός δρόμος του Σακίζ - Αγάτς, ένας απ' τους πιο κεντρικούς του Σταυροδρόμιου, κατοικημένος από χριστιανούς, ρωμιοί τους πιο πολλούς, δεν ήταν ακόμα φτιαγμένος στο κάτω κάτω μέρος. Δεν είχε γίνει ούτε καν ο «ντολμάς», - η επιχωμάτωση -, και με τον καιρό κατήντησε ξεριάς. Κάθε που έβρεχε μετατρέποταν σε ρέμα, γιατί εδώ χύνονταν και τα νερά που τρέχαν απ' τις κατηφοριές των γειτονικών σοκακιών. Μα όταν πλάκωναν οι περιοδικές νεροποντές, - που βαστούσαν μέρες - ξεχειλίζε, γινόταν χείμαρρος και πλημμυρούσε μαγαζιά και σπίτια. Η ορμή των νερών ξεπάτωνε φραγές, ξεριζώνε δέντρα και παράσερνε ένα σωρό είδη: επιπλα, ρούχα και λογιώπραμάτιες. Σιχνά και ζώα, κάποτε κι ανθρώπους.

Από 'δω τα νερά αδειάζανε στο μεγάλο «ντερέ», - στο μεγάλο χείμαρρο -, του Γενή - Σεήρ όπου τέλειωναν οι κατηφοριές. Τούτος ο «ντερές» έβωνε, στα βορειοδυτικά, τα ριζά των λόφων όπου απλωνότανε το «Σταυροδόμι» και δεχόταν κι άλλα απ' τα καθημερινά σοκάκια που αρχίζανε στη ραχοκοκαλιά του, στη «Μεγάλη - οδό - του Πέραν», «La grande rue de Péra» των ευρωπαίων.

Ο χείμαρρος του Γενή - Σεήρ ξεχνότανε στον Κεράτιο Κόλπο περνώντας μέσα απ' το ίσωμα του Κασίμ - Πασά γι' αυτό, με τις νεροποντές, γινόταν εδώ στο χειρότερο κακό. Μεγάλη έκταση ένα γύρω πλημμυρούσε και μετατρέποταν σε «μπατάκι», - σε βάλτο - με λασπονέρια πρασινισμένα, όπου ζουζούνιζαν μυριάδες έντομα, με όλα τα δυσάρεστα επακόλουθα για την πυκνοκατοικημένη

περιοχή από φτωχολογιά κάθε φυλής, που είχε έτσι ολόχρονες μπόλικες «λυσεντερίες» και «θέρμες». Η Νομαρχία όταν αποφάσιζε να κάνει «απογευματικά» έργα και ν' αδειάσει τα βαλτονέρια στη θάλασσα του Κεράτιου, έβανε τη δουλιά με τόσο ζήλο που ίσαμε ν' αποξηραθεί το παλιό «μπατάκι» πλάκωνε η νέα περίοδος με τις βροχές και ο βάλτος ξαναγέμιζε, προς μεγάλη χαρά των παιδιών, που τσαλαβουτούσαν εκεί μέσα, και των ζουζουνιών που ρουφούσαν το αίμα τους.

Εκεί κάτω, στο τέμα του Σαζίλ - Αγάτς, σε μιαν άκρη του ξεριά, είχε το φαρμακείο του - συνάμα και ιατρείο - ένας Εβραίος πρακτικός γιατρός· ένα δωμάτιο όλο - όλο, απάνω από μαγαζί που ήταν το μισό μέσα στη γη και το πατούσε - όταν έβρεχε - το «γκιόλι», γι' αυτό εΐτανε κι ακατοίμητο. Μια εξωτερική σκάλα με καμιά δεκαριά σκαλοπάτια, έβγαζε σ' ένα χαγιάτι, είσοδο του «εξαχανέ», -του φαρμακείου-.

Ο οπαδός αυτός του Ιπποκράτη εΐταν ένας γεράλεος ισραηλΐτης μ' όλα του ζαΐφικα και σουβλερά: το κοκκιάριζο σώμα του, τα μακριά του χέρια με τα λεπτά δάχτυλα, η γαμψη του μύτη, τα μαλλιά κι η κοντή του γενειάδα· όμως άνθρωπος προσεκτικός, σοβαρός και καλόχαρδος. Φορούσε πάντα χαμηλό σκούρο φέσι και μαύρη ρετινγκότα που την έβγαζε στο ιατρείο του για να βάλει ένα «αντερί», - μια ρόμπα -, άσπρη, πεντακάθαρη. Όταν εξέταζε τον άρρωστο κατέβαζε στην άκρη της μύτης του τα χοντά γυαλιά του, για να τον βλέπει από κοντά με τα γαλάζια μάτια του, τα λαμπιερά σαν καθαίριος ουρανός, που καθρέφτιζαν καλωσύνη και υπομονή, και το βλέμμα τους, το διαπεραστικό και ήρεμο, να εμπνέει θάρρος κι εμπιστοσύνη. Κανείς δεν ήβαιρε τ' όνομά του. Κοσμάκης κάθε εθνότητας και κάθε θρησκείας έτρεχε σ' αυτόν και, παρά τις εχθρικές και ταπεινωτικές προκαταλήψεις που είχε, λίγο - πολύ, ο κόσμος για τους Εβραίους, όλοι τους σέβονταν κι αγαπούσαν τον «Γιαουντί - Ντοκτόρ - Εφέντη», όπως τον ονομάζανε.

Στην πολυάριθμη πελατεία του βρίσκονταν άρρωστοι απ' όλες τις κοινωνικές τάξεις: μικρονοικοκυραίοι, μαστοράντζες, εργατιά, και πιότερο φτωχολογιά, μα κι άλλοι πιο «της τάξης», ακόμα και πλούσιοι. Μουσουλμάνοι, χριστιανοί, ομόθρησκοί του κι αλλόδοξοι. Μια μικρή ανθρωπότητα. Και τους εξέταζε όλους το ίδιο, δίχως καμιά διάκριση. Εΐτανε τόσο άξιος και είχε αποκτήσει τέτοια φήμη που, αν και πρακτικός δίχως δίπλωμα, του είχαν επιτρέψει να εξασκεί επίσημα την «τέχνη του θεραπευτή», όπως έλεγε ο ίδιος σεμνά. Ο κόσμος διηρότανε γι' αυτόν πως είχε κάνει θαύματα. Γιάρεψε αρρώστους που εΐτανε του θανάτου και τους είχαν καταδικάσει οι «διπλωματούχοι ιατροί». Πολλοί καλοθελητές απ' αυτούς, κινημένοι από φθόνο και φόβο για τις «ιατρικές τους επιχειρήσεις», μεταχειρίστηκαν κάθε μέσο για να τον εμποδίσουν να «γελιοποιεί την υψηλήν επιστήμην» τους, όπως έλεγαν ξιπασμένα. Η εμπιστοσύνη όμως του κοσμάκη, που είχε δει καλό απ' αυτόν, και η εκτίμηση των μεγαλομisanων που γιάρεψε, εξουδετέρωσαν όλες αυτές τις μηχανορραφίες. Επειδή πάλι, δεν έδινε συνταγές και παρασκεύαζε ο ίδιος τα φάρμακα για τους αρρώστους του, άλλοι καλοθελητές, οι «διπλωματούχοι φαρμακοποι-

οί», με τη συνεργασία των γιατρών, απαιτήσαν να γίνουν ανστηρές αναλύσεις στα γιατρικά του, από το Κρατικό Χημείο. Μα όλα βρέθηκαν φτιαγμένα κανονικά και με ουσίες φυσικές, όχι χημικές.

Το μοναδικό δωμάτιο, αρκετά μεγάλο, εΐταν συνάμα αίθουσα για να εξετάζει τους αρρώστους και φαρμακείο για να ετοιμάζει τα γιατρικά. Στον τοίχο του βάθους, πίσω από τζαμεζιάνια, φαίνονταν αρραδιασμένα σε ράφια καθανά από κατάλειψη πορσελάνια. Μέσα σ' αυτά ο Γιαουντί - Ντοκτόρ - Εφέντης είχε τα φάρμακά του: βότανα που παράγγελε στους χωρικούς, ρίζες και φλοιούς που αγοράζε απ' το Μισσίρ - Τσαρσί, ορνικά από τις «ντρογχερίες», - απ' τις φαρμακαποθήκες. Απάνω σε κάθε βάζο, με μελάνι κόκκινο, μαύρο και μπλου, έγραφε με μεγάλα γράμματα, - τουρκικά, εβραϊκά και άλλων με κεφαλαία ελληνικά και λατινικά - το όνομα κάθε γιατρού. Σ' άλλα πάλα καθανόζια είχε κάνει σχέδια που παρσταναν αδέξια: φύλλα, λουλούδια, ζώα, πουλιά, έντομα, ψάρια, ερπετά. Όλα αντιπροσωπεΐναν φάρμακα που μόνο ο Ντοκτόρ - Εφέντης γνώριζε τις θεραπευτικές τους ιδιότητες και το καλό που κάνουν στην υγεία του ανθρώπου.

Μπροστά στα τζαμεζιάνια, σε μεγάλη απόσταση, απλώνονταν ένα τραπέζι στενό και μακρύ, σαν μάγκρος, όπου ετοιμάζε τα γιατρικά. Καταμειός στο λευκό μάρμαρο που το σκέπαζε, ηρεμούσε κάτω από γυαλιά, μια ζιγχαρια μπρούντζινη μικρή σαν παιχνίδι, όπου ζιγάζε τα φάρμακα. Απ' τη μια μεριά της αρραδιάζονταν δυο - τρία μαγαρένια γουδιά, μέτρια και μικρά, κι απ' την άλλη ζούλατες μπουτίλιες που είχανε μέσα φαρμακευτικά σοφούτα χροματιστά. Στην μιαν άκρη του μάγκρου στηριζόταν, απάνω σε ξυλένιο σκελετό, ένα μικρό βαρελάκι γουλένιο γιομάτο αποσταγμένο νερό, και στην άλλη άκρη ο χαλκινός νεροχύτης για να πλένει τα σινεργα και τα χέρια του. Όλα πεντακάθαρα. Πέρα από το τραπέζι τούτο, μαζαδότενοι πάγκοι - σαν τα παλιά θρανία - για να καθέται ο κόσμος, πιάναν όλο το μάγκρος κάθε πλευράς του φαρμακείου, αφήνοντας ελεύθερο ένα μόνο περσώμα για την είσοδο και έξοδο στην πόρτα. Οι πάγκοι εΐτανε πάντα γιομάτοι από λογής ανθρώπους: γέροντες, γρηές, γυναίκες με παιδιά και με μωρά, άντρες, κοπέλες, παλιάρια, ανάκατους. Όλες οι φυλές του Ισραήλ: Τουρκοί, Ρομιοί, Αρμενίτες, Εβραίοι, Λεβαντίνοι, ακόμα και Καταίβελοι και Αραπαδες. Κάθε ράτσα με τα χαρακτηριστικά μοιρούδια της, το ντισμο, τους τρόπους, τις ντοπιολαλιές της. Ένας πλήθυσμός που ερχόταν απ' όλα τα μέρη της Απεραντής - Πόλης, απ' όσο μακριά εΐτανε η φήμη του Γιαουντί - Ντοκτόρ - Εφέντη, που έδινε στους αρρώστους δυναμη κι ελπίδα για γιατρεία.

Έρχονταν ανηή - ανηή, πριν απ' τον ίδιο, που εΐταν πάντα πολύ προινός. Όταν τύχαινε ν' αρήσει γι' αγορά φαρμάκων ή σ' επισκέψεις, - γιατί τον καλούσαν ακόμα και σε κονάκια πασάδων - όλους εκείνους ο κόσμος τον περιέμενε καρτερικά όσω απ' το φαρμακείο του στο χαγιάτι, στη σκάλα, στο δρόμο, σαν σε προσκίνημα. Κάτι παρόμοιο θα γινόταν γύρω απ' την «Κολυμβήτσα του Σιλάκη» στην Ιερουσαλήμ, και στο «Ασκληπιείο» της Επιδαύρου στα παλιά χρόνια· όπως γίνεται στην Τήνο και στη

Lourdes στη Γαλλία.

Τους αρρώστους τους εξέταζε με τη σειρά, εκεί που καθόνταν, δίπλα ο ένας στον άλλο, αφού τους αραίωνε για να είναι ελεύθερος στις κινήσεις του. Εξαίρεση έκανε μονάχα στην περίπτωση βαριά αρρώστου που τον εξέταζε αμέσως. Έπιανε το σφυγμό, έβανε το χέρι του πίσω απ' τ' αυτιά ως τα ριζά του λαιμού για να καταλάβει τον πυρετό, άνοιγε τα βλέφαρα του αρρώστου και κοίταζε καλά - καλά τα μάτια. Το ίδιο έκανε και για το στόμα. Έπειτα αφουγκραζόταν το στήθος, την πλάτη, τα πλευρά, μ' ένα σθηθοσκοπείο μακρύ σαν κανοκνάλι. Ζουλούσε με τα δάχτυλα το σώμα σε διάφορα μέρη, ρωτούσε για την πάθηση, για τους γονιούς, για τη δουλιά και τη ζωή που έκανε ο άρρωστος, κι έδινε σημασία αν ενεργείται ταχτικά. Δεν μεταχειριζόταν κανένα ιατρικό εργαλείο και δεν έκαμνε καμιά επέμβαση στον άρρωστο: ούτε βουζούνια ν' ανοίξει, μήτε αίμα να πάρει, ουδέ και πληγή ακόμα ν' αλλάξει. Όταν παρυσιαζόταν τέτοια ανάγκη, έστελνε τους άρρωστους στο μπαρμπερή, το φίλο του τον Βεντουρέλη, ένα μυτιληνιώ που είχε «κουρείον» στο Γενή - Σείρη, και εΐτανε φημισμένος για την τέχνη του και τ' αλαφρύ του χέρι.

Μετά την εξέταση καθ' άρρωστον πήγαινε πίσω απ' τον μπάρζο, έπλενε και σφουγγίζε καλά - καλά τα χέρια του κι ετοιμάζε αμέσως τα γιατρικά. Το ίδιο έκανε κι όταν γυρούσε από επίσκεψη σε σπίτι μεγιστάνα: συνοδευόταν από κάποιον του προσωπικού για να του δώσει τα φάρμακα. Λεφτά για την εξέταση δεν έπαιρνε από τη φτωχολογιά, παρό μόνο για τα γιατρικά. Και 'κείνο έλεγε πόσο στοιχίζουν και δεχόταν ό,τι του έδιναν. Εκείνοι όμως, που μπορούσαν να τον πληρώσουν του άφιναν ό,τι έκριναν αρκετό και οι μεγαλουσιάνοι τον αμοίβανε πλουσιοπάροχα. Όταν, κατά την εξέταση, έβλεπε τη φτώχεια του αρρώστου δεν του έπαιρνε διόλου λεφτά. Αν ο φτωχούλης συνοδευόταν από κανένα παιδάκι ο Γιαουντί - Ντοκτόρ - Εφέντης, είχε πάντα κάτι να του δώσει, λιχουδιά ή παιχνιδάκι. Το ίδιο έκανε σ' όλα τ' άρρωστα παιδάκια, μαζί με λογάκια και σκέρτσας, αστεία και τρυφερά, για να τα καλοπιάσει. Τις θεραπείες που καθόριζε και τα γιατρικά που έδινε εΐταν εύκολα και προσιτά στη φτωχολογιά, κι όταν ένα φάρμακο εΐτανε δυσκολεύρετο το έδινε ο ίδιος στον άρρωστο.

Για το σθηθοκατάρωγο όριζε στεγνές, καφτές κοιμπρέσες στο στήθος και στη ράχη, από πίτουρο καβουρντισμένο βαλμένο σε μικρούς τουρβάδες, και ζεστά ροφήματα από «φλαμούρι», - τίλιο-. Για τους πόνους στα νεφτά, κατάρσασα και ζωνάρι από άπλυτο μαλλί και ρόφημα ζεματιστό δεντρολίβανο, ολημερίς αντί νερό· έριχνε τον πυρετό με κεφαλόπονο δυνατό, συνιστώντας ποδόλουτρο με καυτό νερό και μπόλιχο χοντρό αλάτι, κοιμπρέσες από βραστό λιναρόσπορο στο ζούτελο, στο ζυνί, στους καρπούς και στους αστράγαλους και ζεστό τσάι με κονιάκ για να ιδρώσει καλά ο άρρωστος και να «ξεφαρμακωθεί» καταπολέμουςε το βήχα με ζεστά από «ντενίζ - κανταΐφι», - κανταΐφι της θάλασσας -, δηλαδή, φνύκια. Για τον πονόματο, πλύσιον των ματιών μ' άφθονο, χλιαρό ζαμπουκόνερο. Για τον πονόλαιμο, γαργάρες με καυτό αλατόνερο ή

λεμόνι σκέτο κι έπειτα καταποδιαστό άνοιγμα στο στόμα, όσο παίρνει, με τη ράχη του χοντρού δάκτυλου. Ανακούφιζε τις ζωχάδες, μέχρι να τις μαράνει, με μπάνια του πισινού μέσα σε καυτό πιτουρόνερο κι από πάνω μπλάστρι από χρομίδι ψημένο σε χόβολη ως που να λυώσει σαν αλοιφή. Το ίδιο πετύχαινε για τα εκζέματα με την άχνη καμίνης ζάχαρης, που την πασάλειφε σ' ένα βρασμένο τουλπάνι και μ' αυτό τα έδενε απαλά. Κι άλλα, κι άλλα γιατροσόφια... Πού να τα θυμάται κανείς. Για κάθε αρρώστια είχε το γιατρικό της: σκονάκια, χάπια, σταγόνες, σορόπια, αλοιφές, μπλάστρια, υποθετά. Και σχεδόν πάντα, ένα χωριστά, για να ενεργείται ο άρρωστος και να ουρεί άφθονα. Όλα από βότανα, ρίζες, φλούδες, ορυκτά. Όσα εΐτανε για εσωτερική χρήση μύριζαν ανθόνερο, ροδόσταμιο και γλυκίζανε, για να είναι ευκολόπαρτα, ιδιαίτερα απ' τους μικροσκοπικούς πελάτες του, τα πιτσιρικάκια.

Μιλούσε μια γλώσσα δική του, κατωμένη ανάκατα από τούρκικα, εβραϊκά, ρωμμένα, λεβαντίνικα, σε σύνταξη αλλόκοτη και προφορά γιαουντίδικα. Έλεγε: «πονεί μπάσι - κεφάλι τούρκικα -, πρέξο - πάρω λεβαντίνικα -, ύλäfts - γιατρικό τούρκικα -, γίνει ερμόδο - καλά, ωραίος, εβραϊκά -. Κατοικούσε στο Χας - Κιοϊ, το προδαστείο - γκέτο των Εβραίων, πέρα στον Κεράτιο - Κόλπο. Ερχότανε στη συνοικία των χριστιανών, μια ώρα δρόμο με τα πόδια πρωί - πρωί, να δουλέψει ορθός ολημέρα, και έφευγε βράδυ, αργά, όταν πια δεν έβλεπε, γιατί δεν άναβε λάμπα ποτές. Τακτικά, κάθε μέρα, εκτός απ' το Σάββατο - με κούο, με κάψες, με βροχή, με χιόνια. Για να γιάνει ανθρώπους κάθε φυλής και κάθε θρησκείας - σε μιαν Απέραντη - Πολιτεία από λογιώ λαούς.

Μια μέρα ο Γιαουντί - Ντοκτόρ - Εφέντης δεν ήρθε. Οι πιστοί του τον περιμένανε καρτερικά ως το βράδυ. Μα δε φάνηκε. Η σκέψη πως μπορούσε να έπαθε κανένα κακό τους έκανε να ξεχνάνε τους δικούς τους πόνους. Έφυγαν ανήσυχοι. Την άλλη μέρα το φαρμακείο έμεινε πάλι κλειστό. Μάταια βίγλιζαν με καρδιοχτύπι τα σοκάκια να τον δούνε να προβάλλει. Το ίδιο και την τρίτη μέρα. Όλος εκείνος ο κοσμάκης, που πλήθαινε κι απ' τους καινούργιους άρρωστους, κατατρωγόταν από μαύρους φόβους. Αγωνιούσε. Μερικοί ξεκίνησαν για το Χας-Κιοϊ, να μάθουν νέα του, αν και κανείς δεν ήΐαιρε πού ακριβώς καθότανε. Μα ο Γιαουντί - Ντοκτόρ - Εφέντης τους δεν θα ερχόταν πια. Είχε πεθάνει. Με θάνατο ωραίο. Άξιο της καλής ψυχής του. Κείνη τη νύχτα κοιμήθηκε για να μην ξυπνήσει πια. Οι πιο πολλοί απ' τους άρρωστους δεν μπορούσαν να το πιστέψουν, γιατί νόμιζαν πως αυτός, που είχε σώσει τόσους ανθρώπους απ' το θάνατο, δεν θα πέθαινε ποτές.

Όλη εκείνη η φτωχολογιά: Ρωμιοί, Τούρκοι, Αρμένιδες, Εβραίοι, Κασιβελοί, Αραπάδες - ένα πλήθος λαός - μαζεμένοι εκεί, όξω απ' το φαρμακείο του, κλάψανε τον Γιαουντί - Ντοκτόρ - Εφέντη, σα να έχασαν δικό τους άνθρωπο. Τον προστάτη τους. Τον σωτήρα τους. Κι όλοι του ενιχήθηκαν με σφιγμένη καρδιά και δάκρυα απ' τα βάθη της ψυχής τους:

- «Αλλάχ ραχμέτ ελεσί». Ο Θεός να τον αναπάψει...

Ο ΙΑΠΩΝΑΣ «ΣΙΝΤΛΕΡ»

έσωσε 6.000 Εβραίους το 1940 όταν ήταν διπλωμάτης στη Λιθουανία

Η ιστορία του «Δικαίου των Εθνών» Ιάπωνας Chiune Sugihara που η χώρα του άρνησε να τον αναγνωρίσει.

Στα ογδόντα της χρόνια, η Yukiko Sugihara είναι μία κομψή ηλικιωμένη κυρία, άλλοτε ειρωνική και άλλοτε συγκινητική που αφηγείται με φωνή σταθερή και με λέξεις απλές την περιπέτεια που έζησε με το σύζυγο και την οικογένειά της μεταξύ 1937 και 1947 στην Ανατολική Ευρώπη.

Μία όχι κοινή περιπέτεια. Κατά το έτος 1940 ο σύζυγός της, Chiune Sugihara, πρόξενος της Ιαπωνίας στο Καunas, τότε πρωτεύουσα της Λιθουανίας, εξέδωσε πάνω από δύο χιλιάδες βίζες διελεύσεως σε Εβραίους φυγάδες της Πολωνίας η οποία έπεσε στην κατοχή των Ναζί, παραβαίνοντας τις εντολές που είχαν δοθεί κατ'επανάληψη από το Τόκιο.

Οι βίζες αυτές ίσχυαν για μία ολόκληρη οικογένεια. Εκτιμάται ότι διέσωσε έτσι 6.000 άτομα. Με την επιστροφή του στην Ιαπωνία, μετά την ήττα της, ο Sugihara διεγράφη από τα στελέχη του Υπουργείου Εξωτερικών: «Δεν υπάρχει πλέον θέση για σας. Καταλαβαίνετε το γιατί», του είπαν. Επί πολύ καιρό η ιστορία του ηγνοείτο. «Ακόμη και μέσα στην ίδια μας την οικογένεια δεν μιλούσαμε πια γι' αυτό. Όχι γιατί θέλαμε να ξεχάσουμε αλλά απλά γιατί θεωρούσαμε ότι αυτό που είχαμε κάνει ήταν φυσιολογικό», γράφει η Yukiko Sugihara σ' αυτή τη συγκινητική μαρτυρία μιας επιλογής συνείδησης.

Το 1991, τέσσερα χρόνια μετά το θάνατο του Chiune, ο υπουργός Εξωτερικών εξέφρασε τη λύπη του

στη χήρα του γι' αυτή την «παρεξήγηση». Αλλά ηθικά, ο σύζυγός της ποτέ δεν απεκατεστάθη επίσημα. «Ειπώθηκαν λόγια, αλλά κανένα επίσημο έγγραφο δεν επιζήρωσε την αποκατάστασή του». Επίσημα ο Sugihara εγκατέλειψε το υπουργείο στο πλαίσιο μιας «ελάττωσης εν ενεργεία υπαλλήλων».

Για το λόγο αυτό ο αναπληρωτής υπουργός των Διοικητικών Υποθέσεων της εποχής εκείνης, Hisashi Owada, πατέρας της προγκηπισσας διαδόχου, ήταν αντίθετος στο να εκφραστεί η λύπη της κυβέρνησης και δεν το έκανε σκόπιμο να την εκφράσει προσωπικά.

Η Yukiko Sugihara δεν αισθάνεται καθόλου ότι την αφορούν οι πολιτικοί φόβοι. «Είναι αλήθεια ότι ο σύζυγός μου δεν υπήκουσε τις κρατικές εντολές και τιμωρήθηκε γι' αυτό. Δεν περιμένω τίποτε από το Κράτος. Δεν νομίζω ότι το όνομά του αποκαταστάθηκε. Αλλά δεν το έχει ανάγκη. Η δράση του μιλά για κείνον. Αν κάποιος του είναι ευγνώμων, αυτό είναι αρκετό», λέει.

Ο Sugihara ήταν άγνωστος στους Ιάπωνες μέχρι την ημέρα κατά την οποία αναφέρθηκαν σ' αυτόν δημοσιεύματα, μετά που το Ισραήλ του απένειμε, το 1985, τον τίτλο του «Δικαίου των Εθνών» (είναι ο μόνος Ασιάτης που απολαύει αυτής της τιμητικής διάκρισης). Η ταινία του Στήβεν Σπύλμπεργκ, «Η Λίστα του Σίντλερ», θύμισε επίσης στους Ιάπωνες ότι είχαν το δικό τους Σίντλερ στον οποίο η Λιθουανία, το

1991, είχε αφιερώσει μια οδό.

Η Yukiko Sugihara, στο βιβλίο της βασίζει την αφήγηση της στις αναμνήσεις της και σε σημειώσεις του συζύγου της, μιας πολυγλωσσικής, γοητευτικής προσωπικότητας, ψυχωμένης από πεποιθήσεις κληρονομιά αυτού του φιλελεύθερου ρευματος που εξακολούθη να εντυπώνει σε ορισμένους Ιάπωνες παρα το ιδεολογικό σφραγισμένο της εποχής. Η Yukiko Sugihara ήταν από την ίδια πλάστα.

Συγκινημένοι από τις εκατοντάδες ανθρώπων (γέροι, νέοι, άνδρες, γυναίκες, παιδιά κάθε τύπου και ντυμένοι στην πλειοψηφία τους με κουρέλια) που εκλιπαρούσαν για μια visa επιβίωσης, συγκινημένοι μπροστά στα κάγκελα του αστυνομικού προξενείου του Καunas, οι Sugihara διατάσαν για τρεις ημέρες, αφού καθήμενα έλαμβαναν αρνητικές απαντήσεις από το Τόκιο. «Η χορήγηση βίζας δεν συζητείται» έλεγε σαφώς το τελευταίο μήνυμα.

Όταν ο σύζυγός της της ανακοίνωσε ότι αποφάσισε να παραιτεί στις διαταγές του υπουργείου του, η Yukiko ζήτησε το κεφάλι της σε δέγμα επιδοχμασίας. Και από 31 Ιουλίου μέχρι 28 Αυγούστου 1940 ο Sugihara χορήγησε βίζες φιλόδοξα καλλυγραφημένες στο χέρι. 2.139 βίζες «επίσημα», στην πραγματικότητα περισσότερες, αφού στο τέλος σταμάτησε να τις αριθμεί. Όταν εξαντλημένοι και αφού έλαβαν εντολή από το Τόκιο να εγκαταλείψουν

την Λιθουανία που κατείχε η ΕΣΣΔ, οι Sugihara εγκατέλειψαν το Καunas για το Βερολίνο, Εβραίοι στην αποβάθρα του σταθμού φώναζαν «Sugihara, δεν θα σας ξεχάσουμε ποτέ!».

Από το Βερολίνο στην Πράγα, μετά στο Καλίνινγκραντ και τέλος στο Βουκουρέστι οι Sugihara ξανάρχισαν τη ζωή τους του διπλωμάτη. Σε κανένα από τα πόστα απ' όπου πέρασε ο Chiune Sugihara οι ανώτεροί του δεν είπαν λέξη για την υπόθεση των βίβια. Μετά την συνθηκολόγηση της Ιαπωνίας οι Sugihara φυλακίστηκαν από τους Σοβιετικούς και δεν ξαναήρθαν στην Ιαπωνία παρά το 1947.

Οι σελίδες αυτές αποτελούν μία σπάνια μαρτυρία για τη ζωή στην Γερμανία και στην Ανατολική Ευρώπη των Ιαπώνων διπλωματών που πέρασαν από τα βελούδινα σαλόνια των πρεσβειών στα στρατόπεδα - φυλακές και επανέκτησαν το αρχιπέλαγος μετά από ένα μακρύ περίπλου της Σιβηρίας.

Μαύρη περίοδος αυτά τα πρώτα χρόνια σε μια κατεστραμμένη Ιαπωνία: σημαδεύτηκαν από την ένδεια, το σοκ της παύσης από το υπουργείο και το θάνατο ενός παιδιού. Έπειτα άρχισε μια καινούρια ζωή: ο Sugihara εργάστηκε για αμερικανικά καταστήματα επισιτισμού και τέλος, χάριτη γνώση του της ρωσικής γλώσσας, ανεχώρησε για τη Μόσχα ως αντιπρόσωπος ενός εμπορικού οίκου. Επί σειρά ετών το ζευγάρι ζούσε χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά ο ένας από τον άλλον.

Μία ημέρα του 1968 οι Sugihara ανταμείφθηκαν γι' αυτά που είχαν υποφέρει. Ένας διπλωμάτης της πρεσβείας του Ισραήλ τους ξαναβρήκε. 'Οφειλε τη ζωή του σ' ένα κουρελιασμένο έγγραφο το οποίο είχε φυλάξει σαν κάτι το πολύτιμο. 28 χρόνια είχαν περάσει. Ο Sugihara έβγαине από τη σκιά. 'Οχι γιατί το είχε επιδιώξει (το 1947 είχε απλά αφήσει το όνομά του στην πρεσβεία του Ισραήλ όπου είχε πάει να ρωτήσει τα νέα των Εβραίων στους οποίους είχε χορηγήσει βίβια: κανένας

Ο Chiune Sugihara με τη γυναίκα του και τα παιδιά του καθώς και με δύο Γερμανούς στρατιώτες στην είσοδο του Ιαπωνικού προξενείου στο Καunas

δεν ήξερε γι' αυτούς), αλλά επειδή ένας από τους επίσημους τον είχε θυμηθεί.

Τον Ιανουάριο του 1985, κατά τη διάρκεια τελετής στην πρεσβεία του Ισραήλ στην οποία παρίστατο ο Sugihara, ο τότε Ιάπων πρωθυπουργός Nakasone, πληροφορήθηκε, λίγο ενοχλημένος ωστόσο, από την ομιλία του πρόσβη, ότι ένας Ιάπων που εκείνος αγνοούσε, θεωρήθηκε εθνικός ήρωας στην Ιερουσαλήμ. Ο Sugihara πέθανε ένα χρόνο μετά. «Ο σύζυγός μου δεν αγαπούσε καθόλου τον θόρυβο της δημοσιότητας. Αποζημιώθηκε από το γεγονός ότι ξαναβρήκε εκείνους που διέσωσε. Αυτό του αρκούσε», λέει η Yukiko Sugihara.

Δημοσιευμένη στην Ιαπωνία το 1993, λίγο πριν την 50ή επέτειο του τέλους του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η όμορφη αυτή ιστορία έφθανε την κατάλληλη στιγμή σε μια χώρα με ασαφή μνήμη που έχει πλάσει με τη φαντασία της μια εικόνα για τον εβραϊκό λαό θα λέγαμε «εξωτική».

Η άγνοια, περισσότερο παρά ένας «κλασικός» αντισημιτισμός (δεδηλωμένη ρατσιστική ιδεολογία) βρίσκεται στη ρίζα αυτής της απλοϊκής αντίληψης που δίνει λαβή σε

καχυποψίες που εντείνει η εμποροποίηση των ΜΜΕ. Στις αρχές του έτους 1995 το περιοδικό «Marco Polo» δημοσίευσε - ξεσηκώνοντας την κατακραυγή στις ΗΠΑ και το Ισραήλ - ένα άρθρο που διαβεβαίωνε ότι «δεν υπήρξαν ναζιστικοί θάλαμοι αερίων».

Μπορούμε να διακρίνουμε δύο περιόδους όσον αφορά στην αντίληψη των Ιαπώνων για τον εβραϊκό λαό. Κατά τη διάρκεια του πολέμου η Ιαπωνία, αν και σύμμαχος της ναζιστικής Γερμανίας, μεταχειρίστηκε τους Εβραίους με ανθρωπιά, αρνούμενη να λάβει εναντίον τους κατασταλτικά μέτρα.

Αντίθετα, τους άνοιξε τις πόρτες της. Όπως υπογραμμίζει η Yukiko Sugihara, υπήρξαν κι άλλοι «Ιάπωνες Σίντλερ», όπως ο υπολοχαγός Onodera στη Σουηδία. Παρά τις πιέσεις του Βερολίνου, τις σκευωρίες Ιαπώνων ιδεολόγων και την ενσωμάτωση του αντισημιτισμού στην υπερεθνικιστική ιδεολογία που διέσπειραν στον πληθυσμό οι εφημερίδες, το Τόκυο διατήρησε ουδέτερη στάση, η οποία εκτιμούσε ότι εξυπηρετούσε περισσότερο τα συμφέροντά του. Κατά τον Ben - Ami Shillony, ιστορικό του Εβραϊκού Πανεπιστημίου της Ιερουσαλήμ, οι Εβραίοι πρόσφυγες που έφτασαν στο Κοβέ το 1940 - μερικούς εκ των οποίων είχε σώσει ο Sugihara - δεν συνήντησαν καμία εχθρότητα. Παρ' ότι η βίβια προσωρινής παραμονής που είχαν δεν τους έδινε δικαίωμα παρά σε δύο εβδομάδες παραμονής, οι αρχές τους παρεχώρησαν ένα χρόνο παράταση ώστε να βρουν χώρα να τους δεχτεί. 22.000 Εβραίοι πρόσφυγες από την Ευρώπη εγκατεστάθηκαν στην υπό ιαπωνική κυριαρχία περιοχή της Σαγκάης.

Τον Ιούλιο του 1942 ανώτατος αξιωματούχος της Γκεστάπο, ο Joseph Meisigner, ήρθε εκεί για να υποκινήσει τους Ιάπωνες να προσχωρήσουν στην «τελική λύση». Στις αρχές του 1943 οι Ιάπωνες αρνήθηκαν να δημιουργήσουν

γζέτο. Απάτριδες, στερημένοι και χωρίς εργασία οι Εβραίοι επιζούσαν εκεί, οπωσδήποτε σε δύσκολη κατάσταση. Αλλά δεν υπήρχαν ούτε στρατόπεδα εργασίας, ούτε εκτελέσεις.

Σήμερα ο Εβραίος παραμένει ουσιαστικά ένα φανταστικό κατασκευάσμα για την Ιαπωνία. Παγιδευμένος στη δίνη του ιαπωνικού πολιτιστικού ναρκισσισμού υπήρξε κατά τη δεκαετία του '70 ένα από τα θέματα των «θεωριών για τους Ιάπωνες», έσχατη ενσάρκωση της εμποροποίησης της έρευνας για την ταυτότητα - ενότητα που ουδέποτε ικανοποίησε τον Ιάπωνά έναντι της Δύσης.

«Οι Ιάπωνες και οι Εβραίοι» του Yamamoto Shichihei, που εκδόθηκε το 1970 και πούλησε 1 εκατ. αντίτυπα, προσέγγιζε το ρεύμα των ψευδοϊστοριοεθνολογικών πραγματειών οι οποίες ήδη πριν από τον πόλεμο ερμήνευαν με παραλλαγές φίλο ή αντισημιτικές τις κοινές ρίζες των δύο λαών χρησιμοποιώντας συχνά τα ίδια επιχειρήματα για να προσεγγίσουν ή να αντιπα-

ραθήσουν «τους δύο πιο αζατανόητους λαούς του κόσμου».

Η επιτυχία της πρώτης προβολής στην Ιαπωνία της ταινίας «Shoa» του Claude Lanzmann στο Γαλλοϊαπωνικό Ινστιτούτο του Τόκιο, καθώς και αυτή του βιβλίου του που φιγουράρει στις προθήκες των καλύτερων πωλήσεων των μεγάλων βιβλιοπωλείων, αποδεικνύουν αντίθετα μια όψιμη ωρίμανση της κοινής γνώμης. Τεμπλομένη βιβλία για το 'Αουσβιτς - όπως το εξάτομο, με φωτογραφίες, του Michiko Nomura - άρχισαν να εμφανίζονται. Δημιούργημα ενός πάστορα προτεσταντικού τάγματος στη Fukuyama, στο νομό της Χιροσίμα, και προοριζόμενο για παιδιά, ένα μικρό μουσείο με θέμα τους διωγμούς των Ναζί κατά των Εβραίων άνοιξε τις πόρτες του τον Ιούλιο του 1995 και θα παρουσιάζει ντοκουμέντα και αντιείμενα που έχουν σταλεί από τις τέσσερις γωνιές του κόσμου.

Ένα φιλμ κινούμενων σχεδίων «Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ» που με διευθυντή παραγωγής τον

Akinori Nagaoka, κυκλοφόρησε επίσης στα μέσα του 1995. Κατά την παρουσίασή του στο Άμστερνταμ κρίθηκε πολύ ιδεαλιστικό αλλά οι υποστηρικτές του εκτιμούν ότι πρόκειται για μια πραγματική αντιμετώπιση της ουσίας της υποθέσεως.

Το Ολοκαύτωμα και η Χιροσίμα, παρότι πρόκειται για τραγωδίες εντελώς διαφορετικής φύσεως προσπαθούν να προσεγγίσουν «τους δύο λαούς θύματα του χειρίστου που η σύγχρονη επιστήμη επέτρεψε να επιβληθεί στους ανθρώπους» (Ben Ami Shillony).

Από την πλευρά της η Yūkiko Sugihara καταλήγει λιτά: «Έγινε αυτό το βιβλίο γιατί πρέπει οι νέες γενιές να ξέρουν πόσο η ανθρωπότητα υποφέρει από τον πόλεμο».

[Στοιχεία από το βιβλίο της Yūkiko Sugihara *Roku sen nin no inochi no visa - Biža για 6.000 ζωές*. Γαλλική μετάφραση: Εκδόσεις Piquier. Μετάφραση - προσαρμογή κειμένου από την Monde (7.7.1995) από την Μπέλλα Αακόν]

Η διάσωση των Εβραίων της Αθήνας και ο ρόλος του Ραββίνου Ε. Μπαρζιλάι

Στο τεύχος 150 (Ιουλίου - Αυγούστου 1997) του περιοδικού μας δημοσιεύτηκε σημείωμα του αιμνήστου Ραββίνου Ελιάου Μπαρζιλάι σχετικά με τη διάσωση Εβραίων της Αθήνας κατά το Ολοκαύτωμα. Για τον πλήρη ιστορικό κατατοπισμό των όσων συνέβησαν τότε στην Αθήνα, παραλαμβάνουμε από το βιβλίο του **Γιομτσίβ Γιακοέλ** «Απομνημονεύματα 1941 - 1943» (Παρατηρητής - **Ίδρυμα Ετς Αχαΐμ** - Θεσσαλονίκη 1993), από την εισαγωγή της **Φραγκ. Αμπατζοπούλου**, τα παρακάτω (σελίδες 16 - 18):

«Στην Αθήνα, η τύχη των Εβραίων, τόσο των 4.000 μόνιμων κατοίκων, όσο και των περίπου 5.000 διαφυγόντων στην πρωτεύουσα από τη Θεσσαλονίκη, Μακεδονία και Θράκη, ακολούθησε μια πολύ διαφορετική εξέλιξη από αυτήν της Θεσσαλονίκης. Στη διάρκεια της ιταλικής Κατοχής, οι συνθήκες για

τους Εβραίους ήταν σχετικά ασφαλείς. Οι Ιταλοί δεν εφήρμοσαν φυλετικά μέτρα. Η ανάγκη για πλαστές ταυτότητες δημιουργήθηκε μετά τον Σεπτέμβριο του 1943, και τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας. Τότε πλέον και η Αθήνα έγινε επικίνδυνη περιοχή για τους 5.000 Εβραίους πρόσφυγες της Θεσσαλονίκης

και άλλων γερμανοκρατούμενων περιοχών. Στην Αθήνα ο Wisliceny έφθασε στις 20 Σεπτεμβρίου 1943. Μέχρι τις 25 Μαρτίου 1944, όσοι Εβραίοι της πόλης δεν είχαν κρυφτεί, δεν υπέστησαν ενοχλήσεις και τους επεβλήθη μόνον να παρουσιάζονται κάθε Παρασκευή στη συναγωγή. Έτσι πολλοί που είχαν κρυφτεί, ξαναγύρισαν στα σπίτια τους. Στις 24 - 25 Μαρτίου παρουσιάστηκαν 800 άτομα και συνελήφθησαν. Σ' αυτά προστέθηκαν και άλλα 1.000 περίπου, τα οποία προσήλθαν να αναζητήσουν τους συγγενείς τους και μέσα στη σύγχυση που επακολούθησε συνελήφθησαν επίσης²².

Η επιχείρηση της διάσωσης των Εβραίων μόνιμων κατοίκων της Αθήνας και των προσφύγων επετεύχθη χάρη στη συμπαράσταση των ελληνικών αρχών, που εξέδωσαν αφειδώς πλαστές ταυτότητες με χριστιανικά ονόματα,²³ τη συμβολή του ΕΑΜ, που βοήθησε να φυγαδευτούν περίπου 3.000 Εβραίοι στην Παλαιστίνη,²⁴ αλλά και του χριστιανικού πληθυσμού που ανέλαβε να κρύψει εβραϊκές οικογένειες με κίνδυνο της ζωής του. Η εξεύρεση και ενοικίαση σπιτιών για άτομα που δεν είχαν πλέον τρέχοντα εισοδήματα, εφόσον δεν ήταν εύκολο να βρουν εργασία, εξακολουθούσε να είναι ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα. Συνήθως οι διωκόμενοι αναγκάζονταν να αλλάζουν σπίτια, όταν αντιλαμβάνονταν ότι γεννούσαν υποψίες²⁵.

Μετά τη συνθηκολόγηση των Ιταλών και όταν ήδη είχαν εκτοπιστεί όλοι οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης, πριν φθάσει ο αρχηγός των SS Wisliceny στην Αθήνα, ο ραββίνος Μπαρτζιλάι είχε αρχίσει επαφές με αντιστασιακούς για την περίπτωση εφαρμογής των φυλετικών μέτρων στην πρωτεύουσα. Ο γνωστός λόγιος και δημοσιογράφος της Θεσσαλονίκης Μπαρούχ Σιμπή, ο οποίος είχε καταφύγει στην Αθήνα και συνεργαζόταν με το ΕΑΜ μέχρι την απελευθέρωση, διαπραγματεύτηκε μυστικά τη φυγάδευση του ραββίνου με τον σύνδεσμο της κεντρικής επιτροπής.²⁶ Παράλληλα, ο ραββίνος είχε ζητήσει από τον τότε υπουργό Ν. Λούβαρι να μεσολαβήσει στον αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό για να τον κρύψει σε μοναστήρι, και ο αρχιεπίσκοπος είχε δεχθεί πρόθυμα. Ωστόσο φαίνεται ότι ο ραββίνος ήταν ακόμη διστακτικός σχετικά με τη στάση που έπρεπε να κρατήσει.

Στις 21 Σεπτεμβρίου ο Wisliceny κάλεσε τον ραββίνο Ηλία Μπαρτζιλάι στην οδό Μέρλιν και τον πρόεβαλε τις εξής απαιτήσεις: του ζήτησε να οργανώσει καινούριο αγροτικό συμβούλιο, να καταγράψει και να εφοδιάσει όλους τους Εβραίους της Αθήνας με ειδικά δελτία ταυτότητας και του υποσχέθηκε ότι εφόσον

εκτελέσει όλες αυτές τις διαταγές «θα εγίνετο δι' αυτόν ιδιαίτερα μεταχείρισις όπως έγινε εις την Θεσσαλονίκην διά τον Κόρετς».²⁷ Ο Μπαρτζιλάι, ο οποίος γνώριζε γερμανικά, ακούγοντας μια συζήτηση μεταξύ των αξιωματικών SS αντελήφθη ότι επίκειται εκτοπισμοί και προέβαλε τη δικαιολογία ότι τα αρχεία της κοινότητας είχαν καταστραφεί από την αεροδραχτίδα οργάνωση ΕΣΠΟ.²⁸ Το στοιχείο αυτό έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στη μετέπειτα στάση του. Όμως ο Μ. Σιμπή είχε λάβει εντολή να διακόψει την επαφή με τον ραββίνο από φόβο ότι παρακολούθεται από την Γκεστάπο. Στο σημείο αυτό ανέλαβε την υπόθεση ο Ασέρ Μωυσής, ο οποίος αναφέρει ότι περίμενε τον ραββίνο μετά τη συνάντησή του στη γωνία Σταδίου και Εδουάρδου Λω. Μόλις συναντήθηκαν και εκείνος του εξέθεσε τις εντολές του Wisliceny, ο Ασέρ Μωυσής τον οδήγησε στο σπίτι του, στο Ψυχικό, όπου βρισκόνταν ο Γιομέτς Γιακοέλ κι ο Ηλίας Λεβή, γνωστός με το ψευδώνυμο Μαρκέζης. Σχετικά με όσα ακολούθησαν, παραθέτουμε τη σχετική περιγραφή από την επιστολή του Ασέρ Μωυσής:

«Εις τας αρχάς ο Γιακοέλ εξέφρασε την γνώμην ότι έπρεπε ο Μπαρτζιλάι να εκτελέσει τας οδηγίας του Wisliceny ίνα τοιουτοτρόπως είμεθα εις θέσιν να ενημερωνόμεθα περί των σχεδίων των Γερμανών. Κατόπιν όμως συμφωνήσαμεν όλοι ότι τούτο θα διηυκόλυνε τους Γερμανούς εις την εφαρμογήν των σχεδίων των και επειδή εξέφρασθησαν αμφιβολία περί του εάν ο Μπαρτζιλάι θα ηκολούθη τας ιδικάς μας συστάσεις και όχι τας διαταγάς των Γερμανών, απεφασίσθη όπως ζητηθεί από το ΕΑΜ να απαγάγει τον Μπαρτζιλάι διά της βίας από το σπίτι του της οδού Αλικαρνασσού 26 και να τον μεταφέρει εις το βουνόν. Ο Μαρκέζης, ο οποίος ήτο ο σύνδεσμος μεταξύ ημών και του ΕΑΜ, μετέφερε το αίτημα αυτό το οποίον και εξετελέσθη, αφού προηγουμένως ο Μπαρτζιλάι υπέγραψε επιταγήν προς την τράπεζαν Θεσσαλονίκης διά να παραδώσει εις τον φαρμακοποιόν Καραμετζάνην (εμπρόσωπον του ΕΑΜ) όλα τα ποσά τα οποία ήσαν κατατεθειμένα επ' ονόματι της Κοινότητος. Ο Μπαρτζιλάι απήχθη άνευ αντιστάσεως, μετεφέρθη κατ' αρχάς εις ένα υπόγειον εις το Κολωνάκι όπου εξυρίσθη η γενειάδα του, μετημφιεσθη και την επομένην ημέραν μετεφέρθη λαθραίως εις το Αργίριον και από εκεί εις την ορεινήν Ελλάδα. Προ της αναχωρήσεώς του, πληροφορηθείς ότι εγώ ήμουν εις εκ των οργανωτών, παρέδωκε εις τους ανθρώπους του ΕΑΜ επιστολήν απευθυνομένην εις εμέ γραμμένην εβραϊστί διά της οποίας με ηνχαρίστη...».²⁹

Στην επιχείρηση της απαγωγής του ραββίνου συμμετείχαν επίσης τα μέλη του ΕΑΜ Ηλίας Κεφαλίδης, γνωστός δικηγόρος από τη Θεσσαλονίκη, και Σολομών Σασσών.³⁰ Η διαφυγή του Μπαρτζιλιά ανέτρεψε τα σχέδια των Γερμανών. Μετά από αυτήν ο Wisliceny ανέθεσε στην ελληνική αστυνομία της Αθήνας την οργάνωση της καταγραφής των Εβραίων.

Έπειτα από λίγες μέρες οι Γερμανοί διόρισαν μια κοινοτική υπηρεσία με πρόεδρο τον ηλικιωμένο Μωυσή Μποχώρ Σιαζί, ο οποίος είχε υπάρξει και στο παρελθόν πρόεδρος της Κοινότητας Αθηνών, και γραμματέα τον Ισαάκ Καμπελή. Λίγες εβδομάδες αργότερα ο Μ. Σιαζί πέθανε και πρόεδρος έγινε ο Ι. Καμπελής³¹.

22. Βλ. L. S. Stavrianos, «The Jews of Greece», στο *Journal of Central European Affairs*, 8(1948).

23. Ένα πολύ συγκινητικό περιστατικό αναφέρει ο Ιάκωβος Στρούμσα στα ανέκδοτα απομνημονεύματά του: μετά την κατάρρευση του αλβανικού μετώπου, ο αξιωματικός Μαντούβαλος εφοδίασε όλους τους Εβραίους στρατιώτες και αξιωματικούς με ταυτότητες με χριστιανικά ονόματα, για να είναι ασφαλέστεροι κατά την γερμανική εισβολή.

24. Βλ. Steven Bowman, «Jews in Wartime Greece», *Jewish Social Studies*, no. 1 (1986), σ. 56. Σύμφωνα με τον ίδιο ιστορικό, οι Εβραίοι που πολέμησαν στον ΕΛΑΣ ήταν περίπου 450 από τη Θεσσαλονίκη, και γύρω στους 300 από την υπόλοιπη Ελλάδα.

25. Για τις συνθήκες εκείνων που κρύβονταν στην Αθήνα, βλ. την αυτοβιογραφική αφήγηση του Παύλου Σιμχά, *Οικογένεια Δημητρίου*, Θεσσαλονίκη 1988.

26. Βλ. την προφορική μαρτυρία του Μπαρούχ Σιμπή στη Μύριαμ Νόβιτς, ό.π., σ. 43.

27. Ασέρ Μωυσής, ό.π. σ. 2.

28. Την πληροφορία δίνει ο Ηλίας Μπαρτζιλιά σε έκθεσή του, δημοσιευμένη στα εβραϊκά στο *Guinzach Saloniki* (Αρχεία Θεσσαλονίκης), εκδ. Barouh Ouziel, Τελ Αβίβ 1961.

29. Ασέρ Μωυσής, ό.π.

30. Βλ. μαρτυρία Μπαρούχ Σιμπή, ό.π., σ. 43.

Ένας άγνωστος Εβραίος φωτογράφος από τον Βόλο

Του κ. Μ. Κ. Κωνσταντίνη

Σε άρθρο του **Δημήτρη Πουργιαννού** που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό «Συλλογές» (Σεπτέμβριος 1995), με τον τίτλο «Η φωτογραφική τέχνη στη Μαγνησία μέσα από τα καρπούστιά», αναγράφονται τα εξής:

«Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στη φωτογραφική εργασία του Γιοβέλ Ιωσαφάτ. Ο φωτογράφος αυτός ξεκίνησε εντελώς αυτοδίδακτος. Άρχισε να περιδιαβαίνει τους δρόμους του Βόλου με μια μηχανή τύπου Τσάις Ίκον και να ασκεί το επάγγελμα του πλανόδιου φωτογράφου. Αργότερα, παίρνει ορισμένα μαθήματα από το Στέφανο Στουρνάρα και στη συνέχεια ανοίγει δικό του φωτογραφείο. Εκδίδει ασπρόμαυρες καρπούστιά, με ηθογραφικά θέματα των κατοίκων του Βόλου, απόψεις της παραλίας και των κεντρικών σημείων της πόλης. Ανεβαίνει στο Πήλιο και φωτογραφίζει τα χωριά της δυτικής πλευράς. Ακόμη τη Σκιαθό και τα Μετέωρα. Η απόδοση του φωτός στις φωτογραφίες αυτές είναι μαγνιτική, τα δε πλάνα της πόλης αποκτούν μινυαϊκό χαρακτήρα. Στον τομέα αυτό ξεπερνά και το μεγάλο δάσκαλό του. Αποδίδει επίσης εκπληκτικά και στη φωτογραφία κίνησης, που είναι το δυσκολότερο είδος φωτογραφίας. Η εργασία του αυτή τον κατατάσσει στους αυθεντικότερους εκφραστές της ασπρόμαυρης φωτογραφίας σε πανελλήνιο επίπεδο».

Στο βιβλίο της **Ελένης Γ. Τριά-ντων**, που εκδόθηκε το 1994 στο Βόλο από τις εκδόσεις «Γραφή» ΑΕ, με τίτλο «Ο Βόλος μέσα από την ομίχλη του χρόνου», δεν ανα-

φέρεται τίποτα για τον άγνωστο αυτό φωτογράφο.

Ο ιστορικός και πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Βόλου κ. **Ραφαήλ Φρεζής**, στον οποίο σφείλεται και η συγγραφή του σημαντικού έργου «Η Ισραηλιτική Κοινότητα Βόλου» (Εκδόσεις «Ωρες» 1995) σε σχετικό ερώτημα μάς έστειλε τα ακόλουθα στοιχεία:

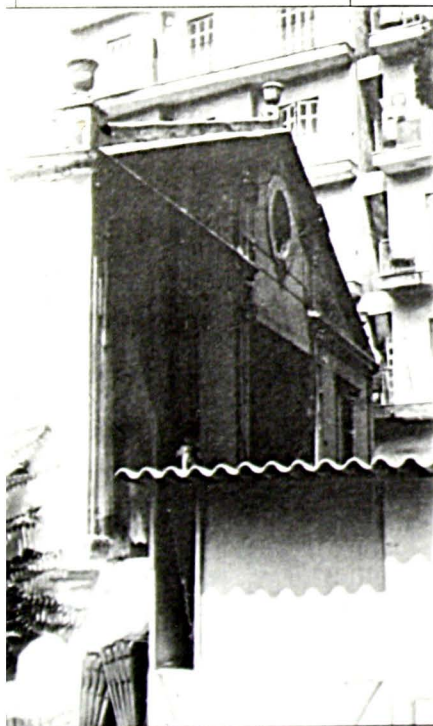
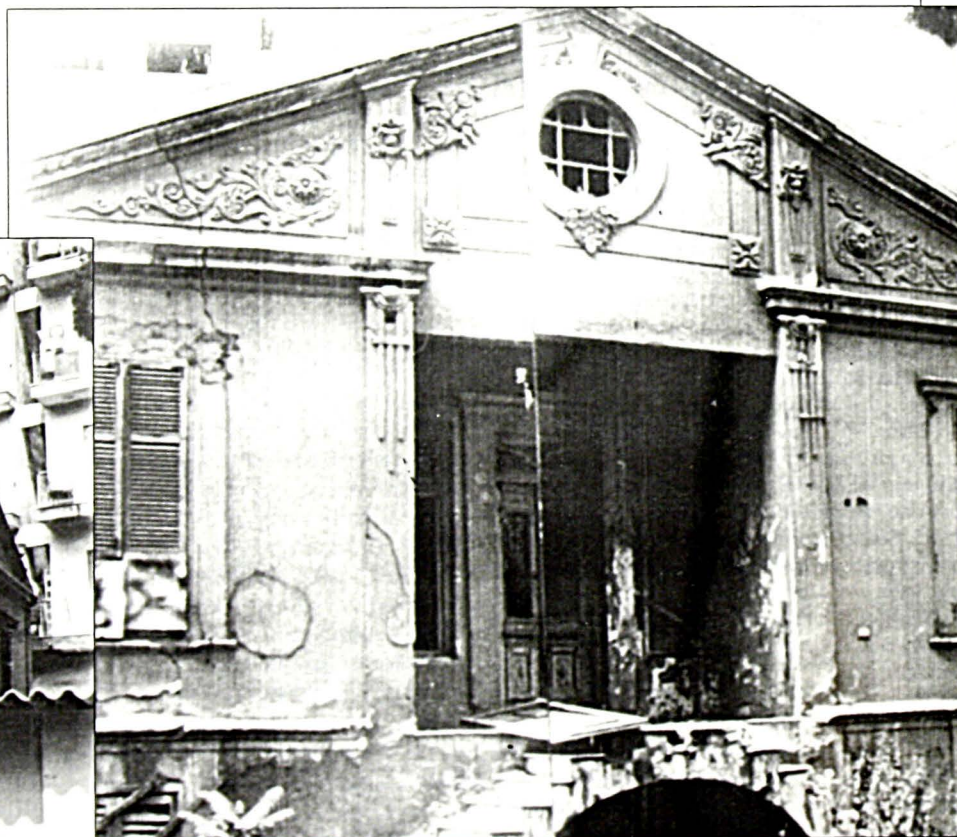
«Ο Γιοβέλ Ιωσαφάτ του Μωυσέως ήταν προπολεμικά φωτογράφος και φωτογράφιζε τις παραλίες και άλλες εκδηλώσεις. Δεν ξέρουμε αν διατηρούσε φωτογραφείο (ή εργαζόταν στο σπίτι) γιατί ανήκε στους ελάχιστους τότε φωτογράφους του Βόλου. Πρέπει όμως να είχε εργαστήριο γιατί κάποιες παλιές φωτογραφίες είχαν τη φτιμα του. Κατοικούσε στη Ν. Ιωνία Βόλου (στην οδό Θράκης) όπου είχε ένα παλιό δωροφο κτίριο - σαν αποθήκες - που στην κατοχή χρησιμοποιείαν σαν φυλακές από τους Ιταλούς και μάλιστα έμειναν με το όνομα «φυλακές Ιωσαφάτ». Είχε δυο αγαπες αδελφές, την Παλαιστίνη και τη Σαρίνα που πέθαναν από καιρό. Ο Ιωσαφάτ με τον Ναζιστικό διωγμό κατέφυγε στο χωριό του Πηλίου Αγ. Βλάσιος και σε μελόχο των Γερμανών συνελήφθη στις 4.5.1944 σε ηλικία 40 ετών. Μεταφέρθηκε στα στρατόπεδα όπου εξοντώθηκε στο Μαουτχάουζεν στις 6 Μαρτίου 1945».

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Αθήνα:

Από σχολική εκδήλωση στην Παλαιά Συναγωγή Αθηνών (1955;). Διακρίνονται από αριστερά: Η δασκάλα και οι: Σούσης, Σαλτιέλ Κοέν, Κανάρης Κωνσταντίνης, Σαμουήλ Μάτσας και Ζαχαρίας Βιτάλ.

Θεσσαλονίκη: Τμήμα του Γηροκομείου Σαούλ Μοδιάνο, στην Βασιλίσσης Όλγας (νυν Λεωφόρος Δημοκρατίας). Η φωτογραφία εστάλη από τον γιατρό κ. Ν. Χόρμπο.

ΑΛΜΠΕΡΤΟΥ ΝΑΡ:

Κειμένη επί ακτής θαλάσσης

(Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις
'Εκφραση / University
Studio Press, 1977).

Οι πρώτοι Σεφα-
ραδίμ (Εβραίοι
της Ιβηρικής,
εκδιωχθέντες για λόγους
θρησκευτικούς από τους
βασιλείς της Αραγωνίας
και της Καστίλλης, Φερ-
δινάνδο και Ισαβέλλα)
εγκαθίστανται στα εδάφη
της Οθωμανικής Αυτο-
κρατορίας γύρω στα
1500. Από τις 250.000
που πήραν μέρος σ'
αυτήν την δραματική
'Εξοδο, οι 20.000 καταλή-
γουν στη Θεσσαλονίκη,
που ακόμα δεν έχει ξεπε-
ράσει το πλήγμα της
άλωσης από τους Τούρ-
κους. Οι λίγοι ομόθρη-
σκοί τους, Ρωμαιοκα-
τοίχες, Ιταλιώτες και Ασχεναζίμ
που ζουν εδώ, θα τους
υποδεχθούν με αλληλεγγ-
υή και θα τους βοηθή-
σουν να ριζώσουν και να
ορθοποδήσουν. Και η
δουλωμένη πολιτεία
αρχίζει σιγά σιγά να
βγαίνει από τη νάρκη της
για να μετατραπεί, με
βασικό μοχλό το εμπορι-
κό δαίμονιο της ξεριζω-
μένης και αποδιωγμένης
αυτής φυλής, σε οικονο-
μικό και πολιτιστικό
κέντρο πρώτης γραμμής,
όπως ήταν στα ρωμαϊκά
και βυζαντινά χρόνια. Οι
νεοφερμένοι αξιοποιούν

τα ορυχεία του Γαλιζού
και της Σιδηρόχαψας,
εισάγουν τη δική τους
τέχνη κατεργασίας των
καρπών του αμπελιού,
της πυρίτιδας, αλλά και
την υφαντουργία. Στα
1510 θα ιδρύσουν και το
πρώτο τυπογραφείο.
Μέσα σε λίγα χρόνια η
Θεσσαλονίκη θα εξελι-
χθεί σε μεγάλο κέντρο
θεολογικών σπουδών,
προσελκύοντας σπουδα-
στές από όλον τον κόσμο.
Μέσα από την εβραϊκή
κοινότητα της πόλης
αναδεικνύονται γιατροί,
ποιητές και ραββίνοι,
που η φήμη τους θα
απλωθεί σε ολόκληρη την
Ευρώπη.

Ως αποτέλεσμα των
αλληπάλληλων φυλετι-
κών διωγμών, νέα κύμα-
τα προσφύγων φθάνουν
από την Πορτογαλία, την
Προβηγκία, την Ιταλία,
την Πολωνία, την Ουγγα-
ρία και τη Βόρεια Αφρι-
κή. Ήδη από το 1520 το
εβραϊκό στοιχείο υπερέ-
χει στην πόλη: σύμφωνα
με τουρκικές αρχειακές
πηγές η μουσουλμανική
κοινότητα δεν αριθμεί
περισσότερα από 7.000
άτομα και η χριστιανική
6.600, ενώ οι Εβραίοι
πλησιάζουν τις 16.000
ψυχές. Είναι οργανωμέ-
νοι σε συναγωγές κατά
χώρα προέλευσης: οι
προερχόμενοι από την
Πορτογαλία στις
«Λισμπόν», «Εβόρα» και
«Γιαχιά», οι Ισπανοε-
βραίοι στις «Ισμαέλ»,
«Κιάνα», «Νεβέ Σεδέκ»
κ.ά.

«Στη Θεσσαλονίκη ο
κάθε Εβραίος μιλά τη
δική του γλώσσα. Κάθε
ομάδα Εβραίων σχηματί-
ζει τη δική της ξεχωριστή
κοινότητα που είναι μια
ξεχωριστή πολιτεία»,
παράτηρεί τις αρχές του
16ου αιώνα ο ραββίνος
Γιοσέφ Αλεβή. Ωστόσο,
γύρω στα 1680 οι μικρές
αυτές κοινότητες θα ενο-
ποιηθούν σε έναν οργανι-
σμό που θα διοικείται
από τριανδρία ραββίνων
και επταμελές συμβούλιο
λαϊκών. Έτσι θα μπο-
ρούν καλύτερα να δια-
πραγματευτούν με τους
Τούρκους, από τους
οποίους πάντως έχουν
εξασφαλίσει σημαντικά
προνόμια και ελαφρύν-
σεις. Ενδεικτικό για τον
τρόπο με τον οποίο αντι-
μετώπιζε η Πύλη το
εβραϊκό στοιχείο είναι
αυτό που αναφέρει στα
1712 ο Γάλλος μισιονά-
ριος Tamillon: με την
προτροπή δυο βεζιρδών
οι Εβραίοι της Θεσσαλο-
νίκης επιχειρούν να στη-
σουν βιομηχανία ιζανη
για απομίμηση των γαλ-
λικών υφασμάτων, ώστε
να αποκτήσει η Τουρκία
αυτάρκεια και να περιο-
ρίσει τις εισαγωγές.

Η κοινότητα φθάνει
στο ζενίθ της ακμής της
στην περίοδο 1870-1910.
Τότε ιδρύονται οι σχολές
της Alliance Israellite
Universelle και το υπερ-
σύγχρονο νοσοκομείο
Χιρς, ενώ πλήθος από
νεότευκτα κοσμικά κτί-
ρια, όπως οι επανυλεις
των Αλατίνι, Μοδιάνο,

Φερνάντεζ, Μορπύργο,
Σάλεμ κ.ά., μαρτυρούν
την δύναμη και επιρροή
της εβραϊκής ελίτ.
Λίγους μήνες μετά την
απελευθέρωση της Θεσ-
σαλονίκης από τον Ελλη-
νικό Στρατό, στα 1913,
απογράφονται 61.439
Εβραίοι, 45.867 Τούρκοι,
39.936 Έλληνες και
10.600 κατοίκους άλλων
εθνικοτήτων. Τέσσερα χρό-
νια αργότερα θα δοθεί το
πρώτο χιπτήμα της μοι-
ρας σε αυτήν την αζμα-
ζούσα κοινότητα. Στις 5
και 6 Αυγούστου 1917
(με το νέο ημερολόγιο 18
και 19 Αυγούστου), μια
τρομακτική πυρκαγιά,
που ξεκινάει από παρκα-
δός της οδού Ολύμπια-
δος, θα σφράσκει ένα εξα-
τομμένο τετραγωνικά
μέτρα δομημένης εκτάσης
στο κέντρο, μεταβάλλο-
ντας σε σφόνδυλο από
κατασμένα ερείπια την
αλλοτε μανιλιώτικη και
κοσμοπολίτικη Θεσσαλο-
νίκη. Περισσότερο θα
πληγεί η εβραϊκή κοινο-
τητα καθώς η πυρκαγιά
θα αφήσει αστεγούς
53.637 Ισραηλίτες. Σχε-
δόν όλες οι συναγωγές,
ογκόντα προσευχηταριά,
τα διοικητικά κτίρια της
κοινότητας και της
αρχιεραρχίας, φιλό-
θρονα ιδρύματα, η
Alliance Israellite και
ακόμη δεκά εβραϊκά σχο-
λεία χάνονται στις φλό-
γες. Το δεύτερο χιπτήμα,
που θα έρθει 25 χρόνια
αργότερα, θα είναι και το
τελευταίο. Τον Φεβρου-
άριο του 1943 οι ναζιστι-

κές αρχές κατοχής περιορίζουν τους Εβραίους σε γκέτο. Οι περιορισίες τους κατάσχονται και το νεκροταφείο της κοινότητας βεβηλώνεται και καταστρέφεται. Στις 15 Μαρτίου, ο πρώτος «εβραϊκός συρμός» ξεκινά από τη Θεσσαλονίκη με προορισμό τα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας. Ως τις 7 Αυγούστου, οπότε αναχωρεί και ο τελευταίος συρμός, πάνω από 48.000 άνθρωποι με το κίτρινο άστρο του Δαβίδ στο στήθος εκτοπίζονται στα στρατόπεδα Άουσβιτς - Μπίρκενχουφ και Μπέργκεν Μπέλσεν. Μόνο το 4% θα καταφέρει να επιζήσει. Οι ναζί λεηλατούν μεθοδικά όλες τις συναγωγές της πόλης, τις γυμνώνουν από κάθε πολυτιμο στολίδι και αφιέρωμα και καταστρέφουν με μανία τους παπύρους του νομού γράφοντας με την προσομοιωμένη αυτή βαρβαρότητα τον επίλογο στη μαρτυρική ιστορία της εβραϊκής κοινότητας της πόλης.

Ο συγγραφέας του βιβλίου ιχνιλατεί με μεθοδικότητα και ευαισθησία όλη αυτή τη διαδρομή που απλώνεται στους πέντε τελευταίους αιώνες, εστιάζοντας στα επεισόδια της «μικροϊστορίας», στα κείμενα, στις εικόνες, στους ήχους και στις μνήμες των ανθρώπων, και διασώζει πολυτιμες ψηφίδες του λαϊκού πολιτισμού των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Καταγράφει υποδειγματικά την κοινωνική και καλλιτεχνική τους δραστηριότητα, τα ήθη, το θέαμα, τον λόγο, την ίδια τους την ανήσυχη και αισθαντική

ψυχή. Μαζί με τα άρθρα για την θεατρική τους δραστηριότητα και τις παροιμίες τους, για τα σεφαραδίτικα λαϊκά τραγούδια (όπως το περίφημο «Una pastora yo ami» - Μια βοσκοπούλα αγάπησα), γι' αυτά που αναφέρονται στο Ολοκαύτωμα αλλά και για τη σχέση των εβραίων καλλιτεχνών με το ρεμπέτικο (Μίνως Μάτσας, Ρόζα Εσκενάζυ, Στέλλα Χασκήλ κ.ά.), παρατίθεται και ένα κείμενο που αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο σηματοδοτείται η μοίρα των Εβραίων μέσα στο έργο του Γιώργου Ιωάννου. Ο τίτλος του, «Εν ταις ημέραις εκείναις», παραπέμπει στην περίοδο του μεγάλου διωγμού, τότε που «άνεμος άγιος σάφωνε εκείνη την Εγνατία», τότε που εκείνοι «όλοι τη νύχτα λέγανε ψαλμούς» γιατί «φεύγανε λέει ταξίδι με το τρένο», τότε που εκείνος «αμφέβαλε ακόμα αν τους πήρανε» και «με τις ώρες κατακίτρινα ζωγράφισε ηλιοτρόπια».

(Βήμα 6.7.1977)

Π. ΠΙΖΑΛ (Ιωσήφ Νεχαμιά):

Θεσσαλονίκη η περιπόθητη πόλη

(Εκδόσεις «Νησίδες» -
Μετάφραση Βασίλη
Τομανά.

Υστερα από 80 χρόνια, η «κλασική» (όσο και αιρετική για ορισμένους) ιστορία της Θεσσαλονίκης κατά Ιωσήφ Νεχαμιά (1881 - 1971) κυκλοφορεί

στην ελληνική γλώσσα. Είχε πρωτοεκδοθεί στο Παρίσι το 1917 με το ψευδώνυμο του Νεχαμιά, Π. Ριζάλ, σε μία κρίσιμη εποχή για τη Θεσσαλονίκη. Η πόλη είχε μόλις ενσωματωθεί στο ελληνικό κράτος και διατηρούσε ακόμη τον πολυεθνικό χαρακτήρα των οθωμανικών χρόνων. Η έκδοση αυτή, που έγινε δυνατή χάρη στην πρωτοβουλία του Βασίλη Τομανά (ο οποίος έκανε και τη μετάφραση), στη συμβολή της ιστορικού Ρίκας Μπενβενίτσε και την άδεια της κόρης του Νεχαμιά, Νόρας Νεχαμιά - Σαπόρτα, φέρνει στο προσκήνιο τη μεγάλη προσωπικότητα του πνευματικού ηγέτη της Σεφαραδίτικης κοινότητας της Θεσσαλονίκης, του Ιωσήφ Νεχαμιά, δημοσιογράφου, λογοτέχνη, μεταφραστή, λεξικογράφου, παιδαγωγού, διευθυντή, ανάμεσα σε άλλα, επί σειρά ετών της περιφημής Alliance Israelite (1908 - 1935) της Θεσσαλονίκης.

Ο Νεχαμιά, αν και κοσμοπολίτης εμφορούμενος από θανασμό για την γαλλική παιδεία (όπως τόσοι Εβραίοι της εποχής) ήταν πάνω απ' όλα Θεσσαλονικιός. Μετά την απελευθέρωσή του από το στρατόπεδο του Μπέργκεν Μπέλσεν, το 1944, δεν μετανάστευσε στην Μέση Ανατολή ή αλλού (όπως οι περισσότεροι από τους ελάχιστους διασωθέντες Εβραίους της πόλης) αλλά επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη, όπου και έζησε γράφοντας ως το τέλος, το 1971.

Μνημειώδες θεωρείται το πεντάτομο έργο του

«Ιστορία των Ισραηλιτών της Θεσσαλονίκης» (1935 - 36 και 1959) γραμμένο στα γαλλικά και το οποίο μεταφράζεται τώρα σε συνεργασία της Κοινότητας και του Τμήματος Γαλλικής Φιλολογίας του ΑΠΘ. Ας μη νομιστεί όμως ότι η «Θεσσαλονίκη, η περιπόθητη πόλη», το νέο βιβλίο που μας δίνει την αφορμή να μιλήσουμε για τον Ιωσήφ Νεχαμιά, είναι μονομερές. Αφορά την ιστορία της πόλης από την ίδρυσή της ως την ενσωμάτωσή, το 1913, γεγονός - σταθμός για την τύχη της εβραϊκής κοινότητας.

Η ψυχολογική ανασφάλεια που ένιωσαν πολλοί Εβραίοι ως Έλληνες, πλέον πολίτες, διαφαίνεται απλώς στο κείμενο του Νεχαμιά, αν και οι ιστορικοί γνωρίζουν και τους δικούς του φόβους (ο ίδιος πάντως είναι σθεναρά κατά της μετανάστευσης).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η λεπτομερής ανάλυση της καθημερινής ζωής στους αιώνες της παρακμής από τον 17ο ως τον 19ο, έως δηλαδή την αναγέννηση της πόλης και την ανάδειξή της σε σιδηροδρομικό κόσμο στα τέλη του περασμένου αιώνα.

Νίκος Βατόπουλος
(Καθημερινή,
6.12.1993)

Λάβαμε επίσης:

◆ Σωτ. Θωμόπουλου:
Βιβλιογραφία της Επανάστασης του 21 (Αυτοτελή έργα μετά παραρτήματος δημοσιευμάτων Περιοδικού τύπου 1835 -

1988). (Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1991).

♦ Ιωάννη Μ. Μάργαρη: **Η εποποιία της Εθνικής Αντίστασης 1941 - 1944** (Χρονογράφηση - κριτική αξιολόγηση). (Αθήνα: Ελληνοεκδοτική, 1997). Στη σελίδα 214 δημοσιεύεται ειδική αναφορά για την διάδοση των Εβραίων της Ζακύνθου.

♦ Κώστα Ν. Τριαντάφυλλου: **Μάντζικετ και άλλα 12 νέα διηγήματα** (Πάτρα 1997). Νέα συλλογή διηγημάτων του διακεκριμένου Πατρινού πεζογράφου.

♦ Εφημερίδα «Νέα»: Στη βιβλιοκριτική σελίδα του **Δημ. Κούρτοβιτς** στις 16 Σεπτεμβρίου 1997, δημοσιεύονται κρίσεις για βιβλία περί του Ολοκαυτώματος, με γενικό τίτλο «Και όμως υπήρξαν...». Παρουσιάζονται τα βιβλία των Πολ. Ενεπεκίδη, «Το Ολοκαύτωμα των Εβραίων της Ελλάδος 1941 - 1944» - Λιλής Ζωγράφου, «Οι Εβραίοι κάποτε» - Βασ. Μπούτου «Η συσκοφαντία του αίματος», Νίνας Ναχμία «Ρέινα Ζιλμπέρτα»

♦ Παν. Βλαχοπούλου: «**Αναμνήσεις από γεγονότα στη «Λέσχη ο Ζάκυνθος» στο «Ρωμάνικο Καζίνο»** (Αθήνα 1997).

♦ Στ. Ι. Κοψαχείλη: **Θεσσαλονίκη προσφυγμένα** (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μαϊάνδρος 1977). Μεταξύ των άλλων περιέχονται σελίδες αφιερωμένες στους Εβραίους της πόλεως.

Επιστολές στα «Χρονικά»

*** Η ΣΥΝΑΥΛΙΑ ΜΕ ΤΗΝ «ΚΑΤΑΧΝΙΑ» ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΧΝΙΑ ΤΗΣ ΑΥΘΑΙΡΕΣΙΑΣ:**

Με μεγάλη καθυστέρηση αναδημοσιεύουμε από τα «Χανιώτικα Νέα» (29 Μαΐου 1996) την παρακάτω επιστολή του **κ. Δ. Βλησίδη**, που εστάλη και στο περιοδικό μας:

«Τώρα που τέλειωσαν οι επίσημες τιμητικές εκδηλώσεις για τα 55 χρόνια από τη Μάχη της Κρήτης, ας μου επιτραπεί να αναφερθώ σε μια ανθαιρέσια, πολύ σοβαρή, κατά την άποψή μου. Πρόκειται για τη συνανλία της χορωδίας Χανίων με τη σύνθεση «Καταχνιά» του Χρήστου Λεοντή, που δόθηκε στις 17 του Μάη στα Νεώρια και την απόλαυσε πλήθος χανιωτών. Αναμφισβήτητη ήταν η πιο ταιριαστή σε νόημα με το γεγονός της Αντίστασης του κρητικού λαού στο φασισμό γιορταστική εκδήλωση και εντυπωσιακή η μουσική απόδοση της Καταχνιάς από τη χορωδία Χανίων και τη μικρή ορχήστρα του Βενιζελείου Ωδείου. Ήταν άλλο ένα δείγμα της σοβαρής δουλειάς και προσφοράς της χορωδίας Χανίων στα πολιτιστικά θέματα του τόπου μας. Αυτό όμως, δεν μπορεί να συγχωρεί οποιαδήποτε ανθαιρέσια και συγκεκριμένα την παρακάτω.

Το έβδομο τραγούδι της

Καταχνιάς είναι αφιερωμένο από το στιχουργό Κ. Βίρβο, στα έξι εκατομμύρια Ισραηλίτες που εξόντωσαν με κάθε εγκληματικό τρόπο οι χιτλερικοί στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και λέει -

«**Αδελφέ ισραηλίτη
το αστέρι που φοράς
φως ανέσπερο θα ρίχνει
στους βωμούς της λευτεριάς**»

Αλλά εκείνος που επεξεργάστηκε το όμορφο, σε εμφάνιση και περιεχόμενο, πρόγραμμα της συναντίας, το οποίο υπογράφει ως διοργανωτής η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων, έγραψε και η χορωδία τραγούδησε το στίχο έτσι: «Αδελφέ μου, αδελφέ μου, το αστέρι που φοράς κ.λπ.», αφαιρέσε δηλαδή το «Ισραηλίτη» και βόλεψε την επιθυμία του με την επανάληψη του «αδελφέ μου».

Είναι ολοφάνερη η ανθαιρέτη επέμβαση στον στίχο, με αποτέλεσμα να εξουδετερώνεται το νόημα και η αισθητική δυναμική του, να διαστρεβλώνεται προκλητικά η ιστορία, να αποκαλύπτεται μια απαράδεκτη επιπολαιότητα, άδεια από κάθε νόημα. Επιπολαιότητα υποτιμητική της νοημοσύνης και του πιο απλού ανθρώπου, γιατί όλοι γνωρίζουν ότι με το «αστέρι» οι ναζί χαρακτηρίζαν και τιποτάρχαιαν μόνο τους Ισραηλίτες. Γιατί κανείς τους δεν σκέφτηκε πως αφαιρώντας από το στίχο τη λέξη «ισραηλίτη» αλλά αφήνοντας τη λέξη «αστέ-

ρι», εκδηλώναν με τον πιο ανέντιμο τρόπο την απαράδεκτη ανευθυνότητά τους. Γιατί κανείς τους δεν σκέφτηκε, επίσης, ότι σβήνοντας τη λέξη «Ισραηλίτη» έσβηναν και τη μνήμη των έξι εκατομμυρίων ισραηλιτών, θυμάτων των χιτλερικών, μειώνοντας και αποκορύφοντας έτσι, το μέγεθος των εγκλημάτων τους. Όσο για τη διαστρέβλωση του στίχου, ως ανθαιρέτη επέμβαση στο πνευματικό δημιούργημα του στιχουργού, ότι και να ειπωθεί είναι λίγο.

Είναι διακριτό ότι η διαστρέβλωση του στίχου υποκινήθηκε από ανδακτικό και ανιστόρητο αντισημιτισμό, εντελώς αδικαιολόγητο στην περίπτωση, γιατί είναι γνωστό ότι δεν υπήρχε κρατός του Ισραήλ όταν εξοντώνονταν οι Εβραίοι από τους Χιτλερικούς και ότι άλλο η πολιτική του σημερινού εβραϊκού κρατους και άλλο ο εβραϊκός λαός που κατασφάχτηκε τότε και την πληρώνει και σήμερα από αυτή την πολιτική.

Η διαστρέβλωση της ιστορίας έχει προκαλέσει και προκαλεί και σήμερα άπειρα δεινά στη χώρα μας και στον λαό της, γι' αυτό είναι αναγκαία η απόκρουση κάθε εκδήλωσης του φαινομένου και ιδιαίτερα στις μέρες μας, που στα πλαίσια της διαπιστωμένης φθοράς αξιών και αρχών συμβαίνουν απίθανα και στον τομέα καταγραφής των ιστορικών γεγονότων».

Ένα θέμα αρχής

Του κ. ΧΡΥΣΑΦΗ ΙΟΡΔΑΝΟΓΛΟΥ

Συνέχεια από την σελ. 2

τοπέδων συγκέντρωσης³.

Με αυτά τα δεδομένα, η απαίτηση των μοναχών να αποκλεισθεί ο θρησκευτικός ηγέτης εκείνων που έχουν διασωθεί από το πιο φρικτό και ακατανόητο έγκλημα του 20ού αιώνα είναι πραγματικά εξωφρενική. Δεν προδίδει απλώς μαύρη - επαναλαμβανώ μαύρη - προκατάληψη. Το πνεύμα που υποδηλώνουν οι αντιλήψεις αυτές απέχει αιώνες από τη φιλοσοφία που διέπει τις σύγχρονες πολιτισμένες και δημοκρατικές κοινωνίες. Επίσης, απέχει έτη φωτός από τις ιδέες της Ορθόδοξης Εκκλησίας, όπως αυτές εκφράζονται σήμερα από την κεφαλή της, το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Οι αντιλήψεις αυτές παρουσιάζονται βαθύτατα «ελληνοπρεπείς». Στην πραγματικότητα επιτείνουν τη δυσφήμιση της Ελλάδας. Εμφανίζονται ως η γνήσια και αυθεντική εκδοχή της Ορθοδοξίας. Στην πραγματικότητα επιτείνουν τη δυσφήμιση της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Οι αντιλήψεις αυτές μετατρέπουν το Άγιο Όρος από λίκνο της Ορθοδοξίας σε κέντρο μισαλλοδοξίας.

Οι εκπρόσωποι όμως της Αθωνικής Κοινότητας είναι αυτοί που είναι. Ο καθένας δικαιούται να έχει τις απόψεις του, ακόμη και όταν οι απόψεις αυτές είναι από λίγο παλαβούτσικες μέχρι ευθέως ρατσιστικές. Η πραγματικά μεγάλη ευθύνη και για τη μη απόρριψη της εξοργιστικής απαίτησης για τον αποκλεισμό του ραββίνου της Θεσσαλονίκης και για το τελικό φιάσκο του αποκλεισμού όλων των θρησκειών και δογμάτων ανήκει στους εκπροσώπους της Ελληνικής Πολιτείας. Η εικόνα που προκύπτει από αυτή την αξιολύπητη ιστορία είναι ότι οι εκπρόσωποι της Πολιτιστικής Προτεύουσας και του Κράτους όχι μόνο υποχώρησαν, χωρίς την παραμικρή μάχη, μπροστά σε εξωφρενικές απαιτήσεις, αλλά και προσφέρθηκαν να διευκολύνουν την κατάσταση. Η αξίωση για τον αποκλεισμό οποιουδήποτε θα έπρεπε να είχε απορριφθεί κοφτά και χωρίς δεύτερη κουβέντα. Αν οι μοναχοί ήθελαν να τινάξουν την έκθεση στον αέρα θα όφειλαν να εξηγήσουν και το λόγο για τον οποίο το έκαναν.

Επιχειρήματα σκοπιμότητας δεν ευσταθούν σε περιπτώσεις σαν και αυτήν. Τυχόν κουβέντες του είδους «αφού μπορέσαμε και τα κοινουλώσαμε τι

γυρεύεις εσύ και ξύνεις πληγές» δεν στέκονται. Η ίση μεταχείριση των Ελλήνων πολιτών, χωρίς διακρίσεις και η ανεξιθρησκία είναι θέματα αρχής, δεν είναι θέματα τακτικής. Ο μη αποκλεισμός ανθρώπων από τον πολιτιστικό βίο μιας χώρας για λόγους διαφοράς θρησκειύματος, εθνότητας, φύλου, χρώματος ή πεποιθήσεων είναι άρθρο πίστης, δεν είναι μια ενοχλητική υποχρέωση που μπορεί να γίνει αντικείμενο διαπραγματεύσεων.

Τα παραπάνω είναι θεμελιώδεις παραδοχές που ανήκουν στα άγια των αγίων όλων των σύγχρονων πολιτισμένων δημοκρατιών. Η τήρησή (ή μη τήρησή) τους προσδιορίζει το ποιοι είμαστε σαν κοινωνία και κρίνει το αν μπορούμε να συγκαταλεγόμαστε ανάμεσα στις πολιτισμένες δημοκρατίες. Η τήρηση των αρχών αυτών μας εξασφαλίζει ομαλότερο εθνικό βίο και μας γλυτώνει από άχρηστες εντάσεις και προκαταλήψεις που δεν έχουν νόημα. Τυχόν απομάκρυνση από τις αρχές αυτές οδηγεί σε απίστευτες βαρβαρότητες και δηλητηριάζει τη ζωή μιας χώρας στο σύνολό της, συμπεριλαμβανομένης και της πλειοψηφίας εκείνων που τελικά κυριαρχούν. Τυχόν υπονόμευση των αρχών αυτών δεν αποτελεί δήθεν ιδιόμορφη «πρόταση ζωής» κάποιου περιουσίσιου λαού· αποτελεί ξεκάθαρη οπισθοδρόμηση εκατονταετιών.

Όλα αυτά δεν είναι μεγάλες ιδέες. Είναι το απόσταγμα πείρας αιώνων γεμάτων από θρησκευτικούς πολέμους, γενοκτονίες και κάθε λογής διώξεις. Οι αρχές, όπως η ίση μεταχείριση των πολιτών, ο μη αποκλεισμός και η ανεξιθρησκία, είναι απλές και μπορούν να γίνουν αντιληπτές από τον καθένα. Είναι όμως ευάλωτες σε επιθέσεις. Είναι καθήκον όλων μας και ιδιαίτερα των εκπροσώπων του Κράτους να τις υπερασπιζόμαστε. Στη συγκεκριμένη περίπτωση για την οποία συζητάμε, εκπρόσωποι του κράτους με γνώσεις Συνταγματικού Δικαίου και Ιστορίας φαίνεται να προτίμησαν να τις λησμονήσουν γιατί νόμισαν ότι έτσι τους βόλευε.

Σημειώσεις

1. Καθημερινή 25 Ιουνίου 1997, Κυριακάτικη Φωνή του Βορρά 29 Ιουνίου 1997, Αυγή της Κυριακής 29 Ιουνίου 1997.

2. Αυγή της Κυριακής, 29 Ιουνίου 1997.

3. Δες, Σύγχρονα Θέματα, Αφιέρωμα: «Εβραίοι στην Ελλάδα» (επιμέλεια Έφη Αβδελά), τεύχος 52 - 53, Ιούλιος - Δεκέμβριος 1994.

[Το παραπάνω άρθρο δημοσιεύτηκε στα Σύγχρονα Θέματα (τεύχος Απριλίου - Ιουνίου 1997). Στο ίδιο θέμα έχει αναφερθεί και η καθηγήτρια Άννα Φραγκουδάκη, σε άρθρο με τίτλο: «Ιεροί θησαυροί και εύθραυστη δημοκρατία», στα Νέα (4.10.1997)].

ENGLISH SUMMARY

OF THE CONTENTS OF ISSUE No 152 VOL. 20

November - December 1997

✓ In his article **«A matter of principle»**, Mr. Chr. Iordanoglou criticizes the fact that on the occasion of the inauguration of a religious exhibition which took place in Thessaloniki under the auspices of the Cultural Capital 1997, no representative of any other religion or creed was invited, except for the Christian Orthodox Church. The writer emphasizes the fact, that especially the Jewish Community of Thessaloniki has been in existence for 500 years and has played a decisive role in the history of the area.

✓ One of the main points of the historical address **the Ecumenical Patriarch Mr. Bartholomeos** delivered during his visit to the Holocaust Memorial Museum in Washington, U.S.A., was that «Jews and Christians alike share the responsibility to preserve the memory of this Holocaust as well as others holocausts which must be avoided...».

✓ Mr. A. Cristinidis presents excerpts from the book **«The Industry of extermination» by Raoul Hillberg**, which was published in Frankfurt am Mein in 1990.

✓ The **Jewish Community of Limnos** was exterminated during the Holocaust. Mrs. Maria Lambadaridou - Pothou shares her memories of this community. Also, information on the destroyed **Jewish Community of Serres** is published by Mr. T. Karanastasis.

✓ **Yeudi Doctor Efendi**, a Jewish doctor who lived in Istanbul in the 19th century, is presented by Prof. G. Sarigiannis: «... the image of

the Jewish doctor is, I think, one of the most typical images of the Jews of that time, of a highly accomplished personality, helping his fellow man and providing his care and knowledge in an atmosphere of eastern tranquillity and of a different philosophy of life».

✓ **Chiune Sugihara**, Consul of Japan to Kaunas, capital of Lithuania, in 1940, issued thousands of visas to Jewish refugees from Poland, thus breaking the express orders he had repeatedly received from Tokyo. The recognition of the activities of this Japanese «Schindler», who rescued 6.000 Jews, was much delayed in his own country.

✓ Additional information on the activities of **Rabbi Eliahu Barzilai** towards the rescue of the Jews of Athens during the Holocaust, coming from Asher Moissis, dearly departed President of the Central Board of Jewish Communities, and great man of Greek Jewry, is published here from the book «Memoirs 1941 - 1943», by Yomtov Yakoel. This completes our article on the same subject which appeared in issue no 150.

✓ Mr. M. Konstantinis writes about an unknown, Jewish photographer from Volos named **Yovel Yossafat**, who died in Mauthausen on March 6, 1945.

✓ The issue concludes with reader's correspondence and book reviews.

(Translation: Z. Battinou)

